

In het licht van verlangen

Een onderzoek naar de ervaringen van vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde kerken met betrekking tot hun positie in de kerk en of er in de manier waarop zij hiermee omgaan sporen te vinden zijn van ordening van verlangens door middel van gebed en ascese (Sarah Coakley)

Thesis in het kader van de Master 'Herbronning Gereformeerde Theologie'
Theologische Universiteit Apeldoorn
Begeleider: Prof. Dr. M.J. Kater
Eelkje van der Veer

Augustus 2025

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: E.E. van der Veer / Theologische Universiteit Apeldoorn

In het licht van verlangen

Een onderzoek naar de ervaringen van vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde kerken met betrekking tot hun positie in de kerk en of er in de manier waarop zij hiermee omgaan sporen te vinden zijn van ordening van verlangens door middel van gebed en ascese (Sarah Coakley)

Thesis in het kader van de Master 'Herbronning Gereformeerde Theologie
Theologische Universiteit Apeldoorn
Begeleider: Prof. Dr. M.J. Kater
Eelkje van der Veer
Augustus 2025

Aanleiding onderzoek

Het was Gods bedoeling dat ze Hem zouden zoeken en Hem al tastend zouden kunnen vinden, aangezien Hij van niemand van ons ver weg is. Want in Hem leven wij, bewegen wij en zijn wij.¹

Dat tastend zoeken naar God, zoals Paulus het verwoord in de tekst hierboven, werd voor mij werkelijkheid in 2021. Ik stond op het punt mijn geloof los te laten, maar werd, tegen mijn verwachting in, vastgehouden. In die ervaring herontdekte ik de vreugde van het geloof: dat ik leef in Christus, dat Zijn Geest in mij werkt.

Juist midden in die hernieuwde overgave botste ik keihard op 1 Korinthe 14: “Vrouwen moeten gedurende uw samenkomsten zwijgen. Ze mogen niet spreken, maar moeten ondergeschikt blijven, zoals in de wet staat.”² Die woorden kwamen binnen als een klap. Waarom is deze tekst gaan gelden als een wet in de kerk? Waarom deze ondergeschikte positie voor vrouwen in de kerk? En waarom in mijn eigen kerk? Regelmatig voel(de) ik me een tweederangs gemeentelid.

Ik kon dit niet negeren: ik zocht het gesprek met mijn predikant, begon te lezen, schreef een reactie aan de commissie die zich boog over ‘vrouw en ambt’, en sprak met anderen over deze (en andere) theologische thematiek.

Die zoektocht leidde me, anderhalf jaar later, naar deze Master Theologie. Om me te laten voeden door andere stemmen dan de mijne, om mijn denken te scherpen en om dieper te graven in de vragen die mij bezighielden, vooral deze: wat betekent het om vrouw te zijn in de kerk?

Ook dit onderzoek gaat volop over ‘vrouw en kerk’. Er wordt veel óver vrouwen geschreven en gesproken, in boeken, bladen en kerken, maar niet zoveel mét vrouwen. Daarom was het bijzonder om in dit proces zes vrouwen te ontmoeten die bereid waren hun ervaringen te delen. Het was een voorrecht om met hen in gesprek te zijn en iets van hun hart te mogen proeven. Zonder hun openheid en vertrouwen was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Mijn grote dank gaat naar hen uit.

¹ Hnd.17,27-28a (NBV21).

² 1 Kor. 14,34 (NBV21).

Voor alle anderen die op hun eigen wijze een bijdrage leverden aan dit proces, als gesprekspartner, docent, begeleider, meelezer of ondersteuner, ben ik dankbaar.³

Terugkijkend besef ik hoeveel ik heb geleerd, niet alleen over mijn onderwerp, maar ook over het proces van leren zelf. Deze studie heeft me vreugde gebracht (veel meer dan ik van te voren kon bedenken), maar ook twijfel, stress en momenten van worsteling. Toch ontdekte ik gaandeweg dat ik juist dit proces mocht vertrouwen. Of het nu ging om het vinden van richting, het schrijven van een essay, of het werken aan deze thesis: steeds opnieuw werd ik verrast door wat er ontstond. Door de twijfel heen ontving ik iets. Dat ervaar ik als genade.

³ Mijn bijzondere dank gaat uit naar: Prof. Dr. M.J. Kater (begeleider) Prof. Dr. A. De Muynck (docent); Annette van der Linden (meedenker), Rein den Hertog (kritisch en constructief meelezer), Arie van Groningen (tekstuele check, Neerlandicus), Petra de Jong, Willem Elzinga, Jelle Nutma (voor hun bemiddeling) en, last but not least, mijn familie (voor hun verdraagzaamheid en aanmoediging)!

Inhoudsopgave

Aanleiding onderzoek	I
1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Waarom speelt het thema ‘vrouw en ambt’ juist nu?	1
1.3 Ordening van verlangens	5
1.4 Het belang van dit onderzoek	6
1.5 De onderzoeksvraag	7
1.6 Opzet van dit onderzoek	7
1.7 Leeswijzer	8
2. De positie van vrouwen in de CGKN	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Synode 1998: Afbakening van de ambten	9
2.3 Advies over de inzet van vrouwen in niet-ambtelijke functies	10
2.4 Synode 2019–2022: Breuklijnen en praktijkverschillen	11
2.5 Synode 2024–2025: Polarisatie en onzekerheid	12
2.6 Conclusie	13
3. Methodologie	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Praktisch-theologisch kader	16
3.3 Onderzoeksstrategie en design	16
3.4 Participanten	18
3.5 Dataverzameling	19
3.6 Data-analyse	20
3.7 Onderzoekerspositie	21
3.8 Begrenzing en afbakening	22
4. Sarah Coakley en ordenen van verlangens	23
4.1 Inleiding	23
4.2 Ordening van verlangens	23
4.3 Gebed	24
4.4 Ascese	26
4.5 Het belang van Coakley voor dit onderzoek	28

5. Ervaringen van vrouwen in de kerk.....	30
5.1 Inleiding.....	30
5.2 Achtergrond	30
5.3 Kloof tussen maatschappij en kerk.....	31
5.4 Het (gebrek aan) gesprek binnen de gemeente.....	33
5.5 Onmacht en verdriet	35
5.6 Positieve ervaringen.....	36
5.7 Gemiste kansen	36
6. Hoe gaan vrouwen om met hun positie in de kerk	38
6.1 Inleiding.....	38
6.2 Vrouwen maken zichzelf ondergeschikt aan grotere belangen.....	38
6.3 Zwijgen als coping: loslaten en de regie aan God overlaten	39
6.4 Vrouwen zoeken dienstbaarheid buiten het ambt.....	40
6.5 Gebed en spirituele verwerking: God staat erboven	41
6.6 Hoop op verandering	42
7. Ordening van verlangens	43
7.1 Inleiding.....	43
7.2 Zwijgen en ondergeschiktheid	43
7.3 Dienstbaarheid buiten het ambt.....	44
7.4 Gebed als plaats van transformatie	44
7.5 Hoop op verandering	45
7.6 Moeheid en verstillings	46
7.7 Conclusie	46
8. Conclusie en discussie	47
8.1 Conclusie	47
8.2 Discussie.....	48
Samenvatting.....	51
Bibliografie	53
Bijlagen	57
Bijlage I - Vragenlijst 1.....	57
Bijlage II - Vragenlijst 2.....	58
Bijlage III - Informatiebrief voor deelnemers	59
Bijlage IV - Toestemmingsverklaringsformulier onderzoek (informed consent)	62
Bijlage V - Thematische clustering van codes	64
Bijlage VI - Analytisch kader hoofdstuk 7	70

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGKN) wordt al een tijd gesproken over vrouwen in de kerk en of zij nu wel of geen ambt mogen bekleden. Een deel van de kerken ziet in de Bijbel geen belemmeringen voor vrouwen in het ambt, terwijl een ander deel daar helemaal tegen is. Dat deel vindt dat, op grond van de Bijbel, het regeerambt voorbehouden is aan mannen. Ontkenning hiervan ondermijnt het gezag van de Bijbel en zaagt aan het fundament van onze kerk. De kwestie van 'Vrouw en Ambt' heeft de CGKN in grote problemen gebracht. De synode heeft gemeend geen nieuwe roepende gemeente aan te wijzen voor een volgende synode. De verantwoordelijkheid ligt nu bij de plaatselijke gemeenten en het is onduidelijk wat de toekomst van het kerkverband zal zijn. De afgelopen jaren heeft de synode uitgebreid gesproken over het thema vrouw en ambt. Dit gesprek is gevoerd door predikanten en andere ambtsdragers.

Bijzonder feit is dat deze discussie, over de plaats van vrouwen in de CGKN, alleen door mannen wordt gevoerd. Hoe ervaren vrouwen echter hun plek in de kerk? En hoe is het voor vrouwen dat er vooral over hen, en nauwelijks met hen wordt gesproken? In dit onderzoek staat de ervaring van vrouwen centraal. Het gaat er dan vooral om hoe vrouwen hun positie in de CGKN ervaren wanneer ze uitgesloten zijn van de ambten en hoe ze omgaan met hun ondergeschikte positie.

1.2 Waarom speelt het thema 'vrouw en ambt' juist nu?

In het Reformatorisch Dagblad van 20 november 2023 wordt verslag gedaan van een studiedag van het Dutch Biblebelt Network dat als thema had: "Gender in de Biblebelt". Het artikel stelt dat onder refovrouwen een stille revolutie gaande is:

Ze zijn hoger opgeleid dan hun moeders en oma's en werken vaker buitenshuis. Niet alleen uit financiële nood, maar ook en vooral omdat ze zichzelf willen ontplooien... Die dubbelheid - aan de ene kant als vrouw hoogopgeleid zijn en een goede baan hebben en aan de andere kant zien dat er op bepaalde plekken geen ruimte is voor jouw geluid - kan vrouwen in serieuze problemen brengen.... De religieuze wereld botst met de dagelijkse praktijk.⁴

⁴ Klein - den Hertog, H. "Refovrouw worstelt in toenemende mate met genderkloof", *Reformatorisch Dagblad*, 20 november 2023.

Er is de afgelopen decennia, mede onder invloed van de feministische bewegingen, veel veranderd voor vrouwen. Iets daarvan kun je lezen in het boek “De omwenteling; of de eeuw van de vrouw” van Suzanna Jansen.⁵ Ze beschrijft aan de hand van de ervaringen van haar moeder, haar zus en van zichzelf hoe het leven van vrouwen in Nederland in de afgelopen honderd jaar sterk veranderde. Tot in de jaren '50 van de vorige eeuw zijn vrouwen bijvoorbeeld wettelijk handelingsonbekwaam, kunnen ze geen eigen bankrekening openen en is hun huwelijksdag meteen ook de einddatum van hun werkcontract. Inmiddels zijn dit soort zaken in onze maatschappij niet meer voor te stellen. Vrouwen studeren, hebben verantwoordelijke banen, mogen zelf besluiten nemen en beschikken over hun geld. Ze doen maatschappelijk gezien helemaal mee. Hoewel vrouwen nog steeds geconfronteerd worden met vooroordelen en discriminatie (want waarom verdienen vrouwen bijvoorbeeld minder voor hetzelfde werk?), kunnen we stellen dat er voor vrouwen in het Westen heel veel is veranderd. Vrouwen kunnen hun talenten, die verder reiken dan zorgen en dienen, inzetten in hun werk en in de maatschappij.

Eind 19e eeuw is de eerste feministische golf, waarbij vrouwen strijden voor kiesrecht, toegang tot onderwijs en betere arbeidsrechten voor vrouwen. In Nederland wordt het kiesrecht voor vrouwen ingevoerd in 1919. De tweede feministische golf (tussen 1960 en 1980) richt zich op bredere maatschappelijke ongelijkheden. Vrouwen strijden voor seksuele bevrijding, het recht om keuzes te maken die hun eigen lichaam aangaan, voor gelijk loon en ze bestrijden seksisme. Dit leidt tot een betere toegang tot anticonceptie en tot legalisatie van abortus. De derde feministische golf (vanaf 1990 - nu) benadrukt diversiteit en inclusiviteit. Er komt meer aandacht voor diversiteit binnen het feminisme en er ontstaan verschillende platformen om feministische ideeën te verspreiden en te strijden tegen (online) seksisme.

De derde feministische golf is nog niet afgelopen. Er is nog steeds sprake van genderongelijkheid, op verschillende terreinen. Zo schreef Caroline C. Perez een boek over de datakloof die gedicht moet worden wanneer algoritmes steeds meer gaan bepalen in ons leven.⁶ Nederland daalde in 2025 vijftien plaatsen op het ‘Global Gender Gap Report’ van het World Economic Forum, naar de 43e plek en moet landen als Moldavië en Namibië (respectievelijk nummer zeven en nummer acht) ruim voor laten

⁵ Jansen, S., *De omwenteling; of de eeuw van de vrouw* (Amsterdam: Ambo|Anthos, 2022).

⁶ Criado-Perez, C. *Onzichtbare vrouwen: waarom we leven in een wereld voor en door mannen ontworpen* (Amsterdam: Prometheus, 2021) 8.

gaan.⁷ Een ander thema dat aandacht verdient is de geneeskunde. In maart 2025 werd in Rotterdam een onderzoekscentrum geopend dat zich focust op de zorg voor vrouwen. Binnen de geneeskunde zijn veel praktijken en theorieën nog gebaseerd op het mannelijk lichaam. Daar wil dit centrum verandering in brengen.⁸ Er is ook nog steeds een salariskloof tussen mannen en vrouwen. Vrouwen verdienen minder per uur, voor hetzelfde werk. De loonkloof is nu ongeveer 13%. Dat betekent dat vanaf 13 november dit jaar vrouwen eigenlijk de rest van het jaar gratis werken. Equal Pay day, is een dag dat daarbij stilgestaan wordt.⁹ Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in de politiek en veel vrouwen werken in banen die la(a)g(er) betaald worden. Dit zijn slechts een paar voorbeelden. Hiermee wil ik aangeven dat er, hoewel er in Nederland meer gelijkheid is tussen mannen en vrouwen, nog steeds op veel plekken ongelijkheid is tussen mannen en vrouwen.¹⁰

Hoe is het voor vrouwen in de Reformatorische gezindte geweest? Vóór de omwenteling die Jansen in haar boek beschrijft, was de positie van vrouwen binnen en buiten de kerk ongeveer gelijk. De man is het hoofd van het gezin. De vrouw is, ook wettelijk gezien, gehoorzaamheid aan haar man verschuldigd. Het domein van de vrouw is het huishouden en haar (eventuele) gezin. De man als hoofd is verantwoordelijk voor de inkomsten en alle zaken die buitenshuis spelen. De vrouw is verantwoordelijk voor het gezin, en de zaken die binnenshuis spelen. In de kerk wordt deze 'orde' gebaseerd op de Bijbel. Vanuit de schepping, omdat de vrouw na, uit en voor de man is geschapen, is de man de leider. Men gelooft ook dat dit de beste manier is om de maatschappij te organiseren. Mannen zijn geschapen om leiding te geven, vrouwen om te volgen. Het is een natuurlijke verdeling. Ieder doet wat goed bij hem of haar past. Belangrijke personen uit de Christelijke geschiedenis, zoals Augustinus, Calvijn en Luther spreken al uit dat de vrouw de mindere is van de man. Bij zijn uitleg over Genesis 2 bijvoorbeeld stelt Calvijn het volgende: "Het kan tenminste niet ontkend worden, of ook de vrouw is, *al is 't in den*

⁷ World Economic Forum, *Global Gender Gap Report 2025* (2025), https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

⁸ 'Erasmus MC opent vrouwencentrum: kennis over geneeskunde nog "te mannelijk"', *Nu.nl*, 7 maart 2025, <https://www.nu.nl/binnenland/6348319/erasmus-mc-opent-vrouwencentrum-kennis-over-geneeskunde-nog-te-mannelijk.html>; [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

⁹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Equal_Pay_Day. [28 juli 2025].

¹⁰ Uiteraard is er ook sprake van ongelijkheid op andere gronden, bijvoorbeeld huidskleur of geaardheid. In dit onderzoek gaat het echter specifiek over vrouwen. Daarom laat ik andere onderwerpen buiten beschouwing.

tweeden graad, naar 't Beeld Gods geschapen".¹¹ Luther zegt het volgende over de vrouw:

"Hoewel de vrouw een buitengewoon schepsel was - gelijk aan Adam in zoverre het gaat over het beeld van God, dat is, in gerechtigheid, wijsheid en blijdschap - ze was ondanks dat een vrouw. Zoals de zon uitzonderlijker is dan de maan (hoewel ook de maan een uitzonderlijk hemellichaam is), zo is de vrouw, hoewel ze een meest prachtig werk van God was, hoe dan ook niet de gelijke van de man in glorie en prestige."¹²

Met deze woorden staan Calvijn en Luther in een traditie waarin de man als norm wordt gezien, en de vrouw als afwijking of als zwakkere variant. Er is sprake van een hiërarchisch mensbeeld, waarin de vrouw minder wordt gewaardeerd dan de man. Deze houding heeft volgens mij diepgaande invloed gehad op kerkelijke opvattingen over vrouwen en hun plaats binnen de geloofsgemeenschap.

Hoewel er inmiddels theologisch consensus is over het feit dat zowel mannen als vrouwen in gelijke mate geschapen zijn naar het beeld van God en daarmee evenveel waarde en waardigheid bezitten, heeft deze consensus in de praktijk nauwelijks verandering gebracht voor de positie van vrouwen in veel reformatorische kerken.

In verschillende kerkgenootschappen zijn echter, tussen 1920 en 2017 vrouwen toegelaten tot de ambten. Dit geldt bijvoorbeeld voor De Remonstrantse Broederschap, de Lutherse Kerk, de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerk (de laatste drie vormen nu de Protestantse Kerk in Nederland), de Nederlands Gereformeerden en in 2017 de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt.

Vandaag de dag zijn in een groot aantal kerken de ambten gesloten voor vrouwen. Zo is binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken het gesprek over vrouw en ambt ruim 25 jaar gaande. In 1998 is er al sprake van een meerderheidsrapport tégen en een minderheidsrapport vóór de openstelling van de ambten voor vrouwen. In 2022 bespreekt de synode opnieuw een meerderheid- en minderheidsrapport. Beide keren is men het oneens met elkaar over hoe de Bijbel wordt uitgelegd. Toch blijven beide rapporten naast elkaar staan; het minderheidsrapport wordt niet gezien als ónbijbels. In 1998 stemmen 47 afgevaardigden tegen de vrouw in het ambt, tegenover 5 die ervoor zijn, een kleine tien

¹¹ Calvijn, J., *Calvijn over Genesis 1-3* (Vlaardingen: Uitgeverij Bolland, 1968), 72 (mijn cursivering).

¹² *Luther's Works [American Edition]* (St. Louis: Concordia; Philadelphia: Fortress (1955-1986) 1: 68-69, geciteerd in Thompson, J.L., *Genesis 1-11*, Reformation Commentary on Scripture Series, v. Old Testament Volume 1 (Westmont: InterVarsity Press, 2014), 54.

procent. In 2022 zijn 32 afgevaardigden tegen, terwijl er 19 voor zijn. Dat is een stijging van 33%. Er is dus binnen de CGKN sprake van een verschuiving. De afgelopen synode heeft het onderwerp vrouw en ambt opnieuw prominent op de agenda gestaan, met de hierboven beschreven onzekere uitkomst over de toekomst van het kerkverband.

Zoals al eerder gezegd: vrouwen praten niet mee op dit ambtelijke niveau. Ze zijn vooral subject in een discussie die uiteindelijk vooral over de interpretatie van Bijbelteksten gaat en over hoe je samen kerk wilt zijn. Hun ervaringen lijken geen rol te spelen en hun stem wordt nauwelijks gehoord. Ondertussen lijkt het of ze in twee werelden leven. Enerzijds een 'doordeweekse wereld', waarbij ze volop mee mogen doen, hun talenten in mogen zetten en aangemoedigd worden om te blijven ontwikkelen. Anderzijds een 'zondagse wereld', waarin vrouwen wel iets in hebben te brengen, maar waar hun talenten minder worden aangesproken, zeker als ze liggen op het vlak van leidinggeven of het vervullen van de ambten. En uiteindelijk beslissen de mannen. Wat doet dat met je als je buiten de kerk een volwaardige plek hebt in de maatschappij, en in de kerk niet op elk niveau mee mag praten? Wat gebeurt er als je buiten de kerk je talenten in mag zetten, maar dat daar in de kerk geen plaats voor is? Als je wel de talenten hebt, maar niet van het goede geslacht bent? Hoe kun je bloeien in een omgeving die je beperkt?

Ik heb geen onderzoeken kunnen vinden die proberen de vraag te beantwoorden hoe vrouwen hun ondergeschikte positie in de kerk ervaren, welke gevoelens ze daarbij hebben, maar ook hoe ze daarmee omgaan. Ik hoop er hier een begin mee te maken.

1.3 Ordening van verlangens

Iemand die kan helpen om verdieping aan te brengen in dit onderzoek is Sarah Coakley. Zij is een Anglicaans Priester en systematisch theoloog uit Groot Brittanië. Vragen over seksuele gerechtigheid, over de betekenis en de stabiliteit van genderrollen leggen volgens haar een grote druk op de kerk. In haar boek 'God, Sexuality and the Self'¹³ spreekt ze, daarbij teruggrijpend op de vroege Christelijke denkers, over de juiste ordening van onze verlangens. De manier waarop met name Gregorius van Nyssa spreekt over verlangen is totaal anders dan de onze in de post-Freudiaanse tijd. Het gaat over het verlangen van God en van mensen. Verlangen (ook seksueel verlangen) is fundamenteel: het is de grondtoon van ons bestaan, een herinnering van de ziel aan haar

¹³Coakley, S. *God, Sexuality and the Self: An Essay 'on the Trinity'* (Cambridge: University Press, 2013).

oorsprong in God.¹⁴ Ascese en gebed zijn voor haar middelen om verlangens te herordenen; niet als een onderdrukking van verlangens, maar als een transformatie ervan. Door ascetische praktijken en gebed kunnen verlangens worden omgevormd en gericht worden op een diepere spirituele waarheid. Dit geordende verlangen is voor haar een verlangen naar God, dat is begonnen bij God zelf.

In het kader van dit onderzoek wil ik de inzichten van Coakley verbinden aan de uitkomsten uit de interviews. Is er iets te vinden van de ordening van verlangens in hoe er door vrouwen wordt omgegaan met hun plaats in de kerk, zonder dat dat verlangen wordt onderdrukt of genegeerd? Zijn de door Coakley beschreven spirituele praktijken behulpzaam in het verzet tegen of juist in de aanvaarding van de uitsluiting van vrouwen in kerkelijke ambten?

1.4 Het belang van dit onderzoek

Voor wie is dit onderzoek belangrijk en waarom? Allereerst is dit onderzoek belangrijk voor mezelf en voor de vrouwen die ik interview. Wanneer er vooral over je wordt gesproken, is het belangrijk dat er ook een plek is waar er mét je wordt gesproken. Ik probeer die plek te creëren door met een aantal vrouwen te spreken over hun stem binnen hun kerkelijke context. Ze kunnen vertellen over hoe ze die ervaren en hoe ze ermee omgaan. Bij sommigen kan er juist een verlangen zijn naar een plek in de leiding van de kerk, omdat ze gaven en talenten hebben gekregen. Wat doet het met je als die plek niet voor je is weggelegd? Anderen zien wellicht de beperkingen van alleen mannelijk leiderschap en zien toegevoegde waarde van vrouwen. Het kan ook zijn dat het gevoelens oproept van machteloosheid, over het hoofd gezien worden, er niet toe doen. Of dat het schuurt wanneer je in studie en werk aangemoedigd wordt om het maximale uit jezelf te halen, en je in de kerk aanloopt tegen een plafond.

Ik denk ten tweede dat het voor de CGKN belangrijk is om te horen hoe vrouwen hun positie in de kerk ervaren. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar ervaringen in het algemeen, en naar ervaringen van vrouwen in het bijzonder. Ik hoop en verwacht dat de verhalen die ik hoor, inzicht kunnen geven op welke manier de structuren in onze kerken doorwerken in de ervaringen van gemeenteleden, van vrouwen. Ook hoop ik dat kennis over de beleving van vrouwen met betrekking tot hun positie in de kerk, ideeën kunnen geven over het beter inzetten van hun kennis en ervaring. Niet alleen omdat vrouwen

¹⁴ Coakley, S., *The New Asceticism: Sexuality, Gender and the Quest for God*. (London: Bloomsbury Publishing Plc, 2015), 253.

daarnaar verlangen, maar ook omdat het ten goede komt aan het geheel van het lichaam van Christus.

Van verschillende kanten (gemeenteleden, deelnemers aan de laatste en voorlaatste synode en andere geïnteresseerden) is aangegeven het onderzoek te willen lezen als het klaar is. Ook dat is een indicatie van het belang dat er wordt gehecht aan dit onderzoek.

1.5 De onderzoeksvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Hoe ervaren vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde kerken hun positie in de kerk en zijn er sporen te vinden van de ordening van verlangens door middel van gebed en ascese (Sarah Coakley) in de manier waarop ze met deze ervaringen omgaan?

Die probeer ik te beantwoorden met behulp van de volgende vier deelvragen:

1. Wat is de positie van vrouwen in de CGKN?
2. Hoe ervaren vrouwen binnen de CGKN de beperkingen van hun positie in de kerk, met name het ontbreken van toegang tot het ambt?
3. Welke manieren vinden zij om met deze positie om te gaan?
4. In hoeverre kunnen in deze copingsstrategieën sporen gevonden worden van ordening van verlangens, zoals Sarah Coakley die beschrijft?

1.6 Opzet van dit onderzoek

Dit praktisch-theologisch onderzoek bestaat uit een verkenning van de positie van de vrouw binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken, een beknopte analyse van Sarah Coakleys gedachten over het ordenen van verlangens, en een empiristische studie,

waarbij gebruikt wordt gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode.¹⁵ Met een aantal vrouwen uit verschillende gemeenten die horen bij de CGKN zijn diepte-interviews gehouden die gaan over hoe zij hun positie in de kerk ervaren, en welke strategieën zij hanteren om met hun (beperkte) ruimte in het kerkelijke leven om te gaan. Deze eerste empirische analyse vormt de basis voor een tweede stap, waarin de bevindingen worden geïnterpreteerd in het licht van het werk van Sarah Coakley. In hoeverre zijn (er sporen van) gebed en ascese als elementen om verlangens te ordenen, herkenbaar in de wijze waarop vrouwen hun positie hanteren binnen het kerkelijke kader van de CGKN.

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 schetst de positie van de vrouw binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken. In hoofdstuk 3 vertel en verantwoord ik de gebruikte methodologie. Hoofdstuk 4 geeft beknopt weer wat Sarah Coakley bedoelt met het ordenen van verlangens, hoe gebed en ascese daar een rol in spelen en hoe zij als Anglicaans theoloog relevant is voor de gereformeerde theologie. De volgende twee hoofdstukken geven de resultaten weer van de gehouden interviews. In hoofdstuk 7 zullen de resultaten van hoofdstuk 6 geïnterpreteerd worden in het licht van Sarah Coakleys ordening van verlangens. Hoofdstuk 8 bevat de conclusie en discussie.

¹⁵ Geraadpleegde bronnen voor het doen van een kwalitatief onderzoek:

* Bryman, A., *Social Research Methods* (Oxford: University Press, 2012).

* Evers, J., *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde* (Meppel: Koninklijke Boom uitgevers, 2015).

* Cameron, H., *Talking About God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology* (London: SCM Press, 2013). <https://ereader.perlego.com/1/book/1437183/1>.

* Vyhmeister, N. J. en T. D. Robertson, *Your Guide to Writing Quality Research papers for Students of Religion and Theology*, (Grand Rapids: Zondervan Academic, 2020). <https://ereader.perlego.com/1/book/558054/0>.

* Cameron, H., *Researching Practice in Mission and Ministry: A Companion* (London: SCM Press, 2014). <https://www.perlego.com/book/1437183/researching-practice-in-mission-and-ministry-a-companion>.

* Swinton J., Mowat H., *Practical Theology and Qualitative Research* (Norfolk, SCM Press, 2006) https://ereader.perlego.com/1/book/1437367/2?element_originalid=toc_marker-1.

2. De positie van vrouwen in de CGKN

2.1 Inleiding

De vraag naar de positie van vrouwen in de Christelijke Gereformeerde Kerken is al bijna drie decennia onderwerp van gesprek en bezinning. In dit hoofdstuk wordt op basis van officiële synodale rapporten, besluiten en ontwikkelingen in gemeenten een overzicht gegeven van de wijze waarop de CGKN officieel vormgeeft aan de rol van vrouwen in de kerk. Daarbij staan vier belangrijke momenten centraal. Allereerst de synode van 1998 waarin er aan de hand van het *Eindrapport deputaten voor vragen rond vrouw en ambt*,¹⁶ voor het eerst werd gesproken over de kwestie ‘vrouw en ambt’. In 2001 verschijnt het rapport *Dienst van de vrouw*.¹⁷ Dat is het tweede belangrijke moment. Ontwikkelingen in het kerkverband leiden er in 2019 toe dit onderwerp opnieuw op de agenda te zetten. Dat levert het *Rapport Vrouw en ambt* op.¹⁸ Ten slotte zal ik kort ingaan op de recente ontwikkelingen, en het laatste rapport dat over dit onderwerp is geschreven.¹⁹

2.2 Synode 1998: Afbakening van de ambten

In 1998 bespreekt de generale synode uitvoerig de kwestie van de vrouw in het ambt. De aanleiding ligt deels in maatschappelijke ontwikkelingen, zoals een groeiend besef van gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen, maar ook in kerkelijke praktijk: de samenwerking tussen CGKN- en NGK-gemeenten, waarbij in sommige NGK-gemeenten vrouwen al een ambt vervullen. De CGKN kent op dat moment nog geen synode-uitspraak over dit onderwerp en besluit tot nadere bezinning. Een deputaatschap wordt ingesteld om deze kwestie theologisch en praktisch te doordenken. Belangrijk feit is dat in dit deputaatschap vrouwen betrokken zijn.

¹⁶ ‘Eindrapport deputaten voor de vragen rond vrouw en ambt - Generale Synode 1998’. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, <https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2023/08/Eindrapport-deputaten-voor-vragen-rond-vrouw-en-ambt-GS-1998-deel-1.pdf> en <https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2023/08/Eindrapport-deputaten-voor-vragen-rond-vrouw-en-ambt-GS-1998-deel-2.pdf>. [30 juni 2025].

¹⁷ ‘Eindrapport studiedeputaatschap Dienst van de vrouw - Genrale Synode 2001’. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. <https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2023/08/Eindrapport-Dienst-van-de-vrouw-GS-2001.pdf>. [30 juni 2025].

¹⁸ ‘Vrouw en ambt - Rapporten generale synode 2019-2022’. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2023/07/231015-CGKN-Vrouw-en-ambt-BW_3e_LR.pdf [30 juni 2025].

¹⁹ ‘Rapport 2 van commissie 7 inzake revisieverzoeken “Vrouw en ambt”’. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. <https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2025/01/Revisierapporten-Vrouw-en-Ambt.pdf> [21 juli 2025].

Het voorbereidende rapport wijst op veranderende maatschappelijke en theologische inzichten. Zo wordt het ‘algemeen priesterschap van alle gelovigen’, zoals benadrukt door Luther, besproken in relatie tot de ambtsleer van Calvijn, waarin het ambt niet boven of uit de gemeente voortkomt, maar daarin is geplaatst met gezag en dienstbaarheid. Calvijn sloot vrouwen uit van alle openbare ambten, met uitzondering van de diaconale dienst aan de armen. In het rapport klinkt terughoudendheid door: ambtelijke structuren worden niet rechtstreeks uit de Bijbel afgeleid, maar zijn historisch gegroeid, met wortels in de Reformatie.

Binnen het deputaatschap ontstaat geen eenstemmigheid. Er worden twee rapporten opgesteld: een meerderheids- en een minderheidsrapport. Dit is een patroon dat zich zal herhalen bij latere synodes. Het minderheidsrapport pleit voor openstelling van het ambt voor vrouwen op basis van hermeneutische overwegingen, maar wordt niet overgenomen. Tegelijk wordt het niet afgewezen als onschriftuurlijk. Dit duidt op een diepere verdeeldheid die niet alleen het ambt, maar ook de visie op Schriftgezag en kerk-zijn raakt.

Het meerderheidsrapport signaleert twee lijnen in de Schrift: een lijn van gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, geworteld in de goede schepping van God (Genesis 1 en 2), en een lijn van ondergeschiktheid waarin de man als hoofd van de vrouw wordt gezien (1 Korinthe 11, Efeze 5). Het ambt wordt in deze visie nadrukkelijk als dienend gekarakteriseerd, niet als heersend. De synode besluit dat de ambten gesloten blijven voor vrouwen.

2.3 Advies over de inzet van vrouwen in niet-ambtelijke functies

In reactie op het synodebesluit van 1998 verschijnt een aanvullend rapport waarin de vraag centraal staat hoe vrouwen binnen de CGKN-gemeenten kunnen worden ingezet buiten het ambt. Dit rapport²⁰ biedt een breed overzicht van de praktijk: in veel gemeenten zijn vrouwen actief in pastorale en diaconale zorg, vooral onder ouderen, kinderen of mensen in psychosociale nood. Deze inzet vindt echter zelden gestructureerd of onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad plaats.

Het rapport signaleert dat er in veel gemeenten sprake is van een beperkte inzet van vrouwelijke leden, terwijl er grote diversiteit is in gaven en diensten, waarmee de Heilige Geest ook vrouwen heeft toegerust. Deze terughoudendheid wordt deels toegeschreven aan een “overaccentuering van het ambt en een eenzijdige uitleg van de

²⁰ In het deputaatschap dat verantwoordelijk is voor dit rapport, zijn twee van de zes deelnemers vrouw.

Bijbelse prediking aangaande verhouding tussen man en vrouw, in sommige van onze gemeenten de inzet van de vrouw in de gemeente belemmerd wordt.”²¹ Hoewel het ambt formeel gesloten blijft, pleit het rapport voor concrete, officiële vormen waarin vrouwen hun gaven ten dienste van de gemeente kunnen inzetten. De kerkenraden van de CGKN worden aangespoord zich actief te verdiepen in de geestelijke en praktische gaven van vrouwelijke leden. Het rapport spreekt in dit verband van gehoorzaamheid aan de Heilige Geest die mannen én vrouwen met gaven toerust voor de opbouw van de gemeente.

2.4 Synode 2019–2022: Breuklijnen en praktijkverschillen

De jaren voorafgaand aan de synode van 2019–2022 worden gekenmerkt door toenemende praktijkverschillen tussen gemeenten. In onder meer Arnhem, Nieuwegein, IJmuiden en Hilversum worden vrouwelijke ambtsdragers bevestigd. Deze besluiten worden lokaal gemotiveerd. De kerken in kwestie zijn zogenaamde samenwerkingsgemeenten met de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) en/of de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (GK(v)). In theorie maakt de synode in 2013 duidelijk dat in zulke samenwerkingsgemeenten geen vrouwelijke ambtsdragers bevestigd mogen worden. In praktijk blijken de ontwikkeling binnen de NGK en GK(v) voor deze gemeenten leidend.²² Deze praktijken leiden binnen de CGKN tot beroering en roepen vragen op over de onderlinge verbondenheid binnen het kerkverband.

Ook in deze periode blijken er binnen de synodecommissie geen eenduidige conclusies te trekken: wederom verschijnen een meerderheids- en minderheidsrapport. Het minderheidsrapport pleit ook deze keer voor openstelling van de ambten voor vrouwen. De meerderheid bevestigt het besluit van 1998 dat de ambten zijn voorbehouden aan mannen. Wel wordt erkend dat de maatschappelijke context is veranderd: gelijke rechten voor mannen en vrouwen zijn in de samenleving breed aanvaard, en het verschil tussen de positie van vrouwen in de samenleving en in de kerk roept vragen op.

Opnieuw wordt er aangedrongen op een bredere en meer gestructureerde inzet van vrouwen buiten het ambt. De aanbeveling aan kerkenraden van de CGKN is om er serieus werk van te maken de geestelijke en praktische gaven van vrouwen in de gemeente tot hun recht te laten komen. De geringe betrokkenheid van vrouwen wordt

²¹ Eindrapport studiedeputaatschap Dienst van de vrouw - Genrale Synode 2001, Conclusie.

²² Hertog, R.G. den, *Sharing the Body of Christ: Towards an Ecumenically Informed Reformed Theology of Ministry from a Missionary Perspective* (Utrecht: Eburon Academic Publishers, 2023). 20.

deels toegeschreven aan behoudende opvattingen over de verhouding tussen man en vrouw. Tegelijk erkent het rapport dat het verschil tussen kerk en samenleving voor velen wringt. Deze spanning komt duidelijk naar voren in de interviews die in het kader van dit onderzoek zijn gehouden.

2.5 Synode 2024–2025: Polarisatie en onzekerheid

De synode van 2024–2025 wordt voorafgegaan door een recordaantal revisieverzoeken: 56 in totaal, waarvan vijftig ontvankelijk worden verklaard. Ze richten zich met name tegen het besluit om de ambten gesloten te houden voor vrouwen. De synodale commissie die de bezwaren beoordeelt, is zelf verdeeld en komt met verschillende rapporten. Drie leden adviseren om de bezwaren te verwerpen. Zij stellen dat het merendeel van de revisieverzoeken geen nieuwe elementen bevat die al niet bij de totstandkoming van het primaire besluit (van de vorige synode) zijn meegewogen. Ook tonen de revisanten niet aan dat de besluiten van de synode niet Bijbels zijn. Twee commissieleden achten de bezwaren gegrond en pleiten voor een inhoudelijk gesprek. De voornaamste twee redenen daarvoor zijn: 1. Met dezelfde gereformeerde hermeneutische uitgangspunten is het mogelijk om tot een verschillende visie op de kwestie van ‘vrouw en ambt’ te komen; 2. Omdat het een kwestie van exegese betreft en niet van schriftgezag, had de synode het besluit niet zo kunnen nemen als het uiteindelijk heeft gedaan.²³ Één van de afgevaardigden kiest een middenpositie. Hij kan zich achter geen van de rapporten volledig scharen. Er is namelijk verschil van inzicht hoe om te gaan met de revisieverzoeken. Volgens hem is het van belang eerst de vraag te beantwoorden hoe het artikel uit de kerkorde uitgelegd moet worden dat over de behandeling van revisieverzoeken gaat, voor men tot interpretatie en toetsing overgaat. Ook vindt hij het verstandig het rapport van de studietoelichting hermeneutiek te betrekken bij de behandeling van de revisieverzoeken rondom ‘vrouw en ambt’.²⁴

Uiteindelijk besluit de synode het eerdere besluit te handhaven: de ambten blijven gesloten voor vrouwen. Alle bezwaren worden verworpen, zonder dat een inhoudelijk

²³ Normaal gesproken zijn dat de twee elementen waarop revisieverzoeken beoordeeld worden, zoals beschreven in artikel 31 van de kerkorde. Tijdens de synode was er veel discussie over dit artikel. *Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland: het laatst gewijzigd en aangevuld door de generale synode van Dordrecht/Nunspeet (2019-2022)*. Uitgave op last van de generale synode van Dordrecht/Nunspeet 2019-2022. <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/07/CGK-Kerkorde-2022-2410.pdf> [2 augustus 2025].

²⁴ ‘Rapport van de studietoelichting hermeneutiek’ Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland <https://CGKN.nl/wp-content/uploads/2024/11/9.37-p.1-14-Rapport-commissie-hermeneutiek.pdf> [21 juli 2025].

gesprek in de plenaire vergadering is gevoerd.²⁵ Tegelijkertijd wordt geconcludeerd dat het organiseren van een nieuwe landelijke synode niet zinvol is in het licht van de diepe verdeeldheid. De verantwoordelijkheid wordt daarmee teruggelegd bij de plaatselijke kerken. Dit is een belangrijk besluit, waarvan het onmogelijk is om op dit moment de consequenties te overzien.

In de discussies binnen de synode wordt expliciet aandacht gevraagd voor de geestelijke impact van deze verdeeldheid. Vrouwen uit het hele land organiseren vier dagen van onafgebroken gebed voor de synodeleden. Hun betrokkenheid maakt zichtbaar dat het thema diep leeft onder gemeenteleden, en dat hun stem niet structureel vertegenwoordigd is in de besluitvorming. Deze spanning, tussen betrokkenheid en uitsluiting, wordt ook door geïnterviewden uit dit onderzoek als pijnlijk ervaren.

De inhoudelijke discussies binnen de synode raken aan fundamentele vragen: is het verschil van inzicht over vrouw en ambt een verschil in Schriftverstaan of in Schriftgezag? De meerderheid stelt dat gehoorzaamheid aan de Schrift vereist dat de ambten gesloten blijven. De minderheid pleit voor een open gesprek over hoe gezag, onderdanigheid en leiderschap theologisch verantwoord vorm kunnen krijgen, zonder daarbij direct alle ambtelijke structuren omver te werpen.

2.6 Conclusie

De positie van vrouwen binnen de CGKN wordt gekenmerkt door een spanningsveld tussen formeel beleid en informele praktijk. De officiële lijn is sinds 1998 niet gewijzigd. Die lijn is als volgt: De ambten kunnen niet opengesteld worden voor vrouwen. Dit standpunt doet niets af aan de overtuiging dat vrouwen in de gemeente te beschouwen zijn als volwaardige leden van het lichaam van Christus. De gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen neemt niet weg dat de positie van elk verschillend is op grond van de door God ingestelde orde tussen man en vrouw in schepping en herschepping.²⁶ Tegelijkertijd groeit binnen gemeenten het besef dat vrouwen met geestelijke gaven soms wel, maar vaak ook geen ruimte krijgen om die binnen de kerkelijke structuur te benutten. Hoewel synodes kerkenraden meerdere malen hebben opgeroepen om vrouwen breder in te zetten, blijkt uit rapporten dat deze oproepen vaak slechts beperkt worden opgevolgd. Dit is te lezen in het rapport 'Dienst van de vrouw'. Uit de gehouden enquête blijkt dat de mogelijkheden van zusters vaak onbenut blijven. Men beveelt kerkenraden van de CGKN

²⁵ In de commissie heeft dit gesprek wél uitgebreid plaatsgevonden.

²⁶ *Eindrapport deputaten voor vragen rond vrouw en ambt - GS 1998 deel 2.* 84.

aan zich te verdiepen in de gaven van de zusters van de gemeente en hen zo breed mogelijk in te zetten naar hun gaven. In het rapport 'Vrouw en Ambt' worden gemeenten opnieuw opgeroepen om meer ruimte te geven aan zusters van de gemeente die daartoe gaven hebben ontvangen.

In alle fasen van het synodale proces zijn meerderheids- en minderheidsrapporten opgesteld, waarmee duidelijk wordt dat er binnen de kerkelijke commissies geen consensus bestaat over dit onderwerp. De minderheidsrapporten blijven binnen de besluitvorming bestaan en worden niet verworpen op Schriftuurlijke gronden. Tegelijkertijd stemt de synode telkens tegen het openstellen van de ambten voor vrouwen.

De ontwikkelingen in samenwerkingsgemeenten, revisieverzoeken en het besluit van 2025 om verdere landelijke afstemming op te schorten, illustreren hoe diep verdeeld het kerkverband op dit punt is geraakt. De discussie over vrouw en ambt gaat daarmee niet alleen over de vraag wie welke rol vervult, maar raakt fundamentele vragen over gezag, gemeenschap, eenheid en hermeneutiek. Daarbij wordt ook de spanning tussen kerk en samenleving erkend. Dit is een spanning die niet alleen theologisch, maar ook existentieel van aard is, zoals blijkt uit de ervaringen die in dit onderzoek gedeeld worden.

3. Methodologie

3.1 Inleiding

Dit onderzoek bevindt zich op het snijvlak van praktisch-theologische reflectie en kwalitatief empirisch onderzoek. De keuze voor een kwalitatieve benadering sluit aan bij het doel van deze studie: het begrijpen hoe vrouwen binnen de CGKN hun positie ervaren, en hoe zij daarmee omgaan op spiritueel en existentieel niveau. Praktische Theology is volgens Swinton en Mowat een “[...] critical theological reflection on the practices of the Church as they interact with the practices of the world with a view to ensuring faithful participation in the continuing mission of the triune God.”²⁷ Daarbij staat niet het verklaren of generaliseren centraal, maar het verdiepend begrijpen van individuele ervaringen in hun context.

“Practical Theology is therefore critical, analytical and frequently prophetic and revelatory. It approaches particular situations with a hermeneutics of suspicion, fully aware that, when the veil is pulled away, we often discover that we *think* we are doing is quite different from what we are *actually* doing. But such a hermeneutic of suspicion requires a corresponding hermeneutic of generosity. A hermeneutic of generosity means that the practical theologian always seeks to dwell faithfully within the narrative of God’s continuing generosity towards the world. Despite our epistemic failures, the quest for truth and understanding is a possible and worthwhile goal, but is always a generous gift, never a mere human achievement.”²⁸

Wat me aanspreekt in deze onderzoeksbenadering is dat het resultaat niet volledig maakbaar of voorspelbaar is, maar zich veeleer aandient, als iets dat ontvangen wordt. De onderzoeker zet zich met zorgvuldigheid, methodische toewijding en openheid in, maar het uiteindelijke inzicht ontstaat in de dynamiek van het onderzoeksproces zelf: in de interactie tussen onderzoeker, deelnemers en context.

In dit hoofdstuk wordt de methodologie toegelicht, waaronder het theologisch kader, de onderzoeksstrategie, de selectie van participanten, de wijze van dataverzameling en -analyse, en de overwegingen die aan deze keuzes ten grondslag liggen.

²⁷ Swinton, J., *Practical Theology and Qualitative Research*. What is practical theology?. (Dit boek, en ook andere, raadpleegde ik op Perlego. Vanwege de publicatie op de website in Epub, ontbreekt de paginanummering. Vandaar dat ik in plaats daarvan de hoofdstuktitel gebruik voor duiding.)

²⁸ Swinton, J., *Practical Theology and Qualitative Research*, Introduction.

3.2 Praktisch-theologisch kader

Het onderzoek heeft een praktisch-theologische oriëntatie, waarin persoonlijke ervaring, de Christelijke traditie, theologie en reflectie met elkaar verbonden zijn. Het uitgangspunt is dat theologische reflectie begint bij de praktijk - in dit geval bij de ervaringen van vrouwen in de kerk - en zich daar niet van losmaakt, maar deze toetst, verdiept en herinterpreteert.²⁹ De keuze om Sarah Coakleys theologie te gebruiken voor deze reflectie is ingegeven door haar unieke verbinding van spiritualiteit, verlangen, gebed en macht. Door te kijken of er sporen van ordening van verlangens te vinden zijn bij de manieren waarop vrouwen omgaan met hun positie in de kerk, krijgt dit onderzoek meer diepgang en draagt het eraan bij om een spirituele laag te onthullen die anders misschien verborgen zou zijn gebleven.

3.3 Onderzoeksstrategie en design

Voor dit onderzoek is gekozen voor een empirische vorm. Dit omdat het gaat over ervaringen van mensen, in dit geval over de ervaringen van vrouwen. Dat is ook de reden om te kiezen voor een kwalitatief onderzoek (en niet voor een kwantitatief onderzoek). De taak van kwalitatief onderzoek is om de geleefde realiteit van individuen in een bepaalde setting, te beschrijven en de lezer theoretische vergelijkingen en uitleggingen te geven die ook elders gebruikt kunnen worden.³⁰ Uiteraard kan de informatie die op deze wijze is verkregen niet algemeen geldend zijn voor alle vrouwen binnen de CGK. Het is wel aannemelijk dat er binnen de CGKN vrouwen zijn die vergelijkbare ervaringen hebben. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen heb ik semi-gestructureerde en kwalitatieve interviews gehouden, en vervolgens heb ik de tijd genomen om ze thematisch te analyseren.

Wat is een kwalitatief interview? Janine Evers schrijft hierover in haar boek 'Kwalitatief interviewen: kunst en Kunde'. Zij hanteert de volgende definities:

Een kwalitatief interview is een vorm van informatieverzameling, waarbij de interviewer één of meer respondenten bevraagt op grond van een onderzoeksvraagstelling. Daarbij geeft de interviewer aan de respondenten ruimte voor uitweiding - in hun eigen woorden - over de door hen ervaren feiten, hun beleving, betekenisverlening en

²⁹ Cameron, *Talking About God in Practice*. Practical Theology as a response.

³⁰ Swinton, J., *Practical Theology and Qualitative Research*, What is Qualitative Research?

nuancerings met betrekking tot het onderwerp van onderzoek en eventuele effecten daarvan op hun leven. De interviewer probeert daarmee de leefwereld van de respondenten te begrijpen en doorgronden³¹.

Kwalitatieve interviews zijn vooral gericht op het achterhalen van de ervaring, beleving en wijze van ordening van hun wereld door respondenten. (...) Kwalitatief interviewen vereist daarom openheid, interesse, respect voor de mening/beleving van de respondent, intens luisteren en systematische pogingen de respondent te verstaan³².

Er is gekozen voor individuele interviews en niet voor een focusgroep, omdat dit beter aansluit bij de aard van de onderzoeksvraag en de, eventuele, gevoeligheid van het

Contextuele gegevens van de deelnemers-1

Geinter- viewde	Leef- tijd	Gezin	Woonplaats	'Ligging' van gemeente volgens respondenten	Taak in de gemeente	Oplei- ding	Functie
Rachel	41-45	Getrouwd, 3 kinderen	Stad in Noord Nederland	Middengemeente	Getuigenis en diaconaat naar buiten	HBO	Ondernemer
Wilma	46-50	Getrouwd, 4 kinderen	Dorp in Midden Nederland	Modernere middengemeente	Pastoraat voor de jeugd, notulist	WO	Onderzoeker
Tineke	36-40	Getrouwd, 3 kinderen	Stad in West Nederland	Rechts van het midden	Vertrouwensper- soon, oppas, mentor voor jeugd	WO	Beleidsmedew- erker
Esther	41-45	Getrouwd, 2 kinderen	Dorp in Midden Nederland	Middengemeente	Leider jeugdwerk 12+	WO+	Onderzoeker
Eunice	56-60	5 kinderen, 3 klein- kinderen	Stad in West Nederland	Middengemeente met evangelische liturgie	Vrouwenwerk, oudgediende, spil	HBO	Ondernemer
Claudia	26-30	Getrouwd, 2 kinderen	Stad in Midden Nederland	Middengemeente	Leider jeugdwerk 16+	WO	Beleidsmedew- erker

onderwerp. Individuele interviews bieden ruimte voor persoonlijke reflectie en maken het mogelijk om dieper in te gaan op individuele ervaringen, overtuigingen en gevoelens, zonder dat de deelnemers beïnvloed worden door de aanwezigheid van anderen.

³¹ Evers, J., *Kwalitatief interviewen*, 35.

³² Maso, I en A. Smaling, *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie* (Meppel: Boom, 2004)., geciteerd in Evers, *kwalitatief interviewen*, 46.

Bovendien kunnen in individuele gesprekken ook thema's aan de orde komen die anders mogelijk onbesproken zouden blijven vanwege sociale druk of terughoudendheid. Deze benadering draagt bij aan een veilige setting waarin deelnemers zich vrijer kunnen uitspreken over hun persoonlijke beleving van hun positie binnen de kerk.

3.4 Participanten

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van een vorm van doelgerichte steekproef (purposive sampling)³³ in combinatie met snowball sampling.³⁴ Deelnemers werden geselecteerd op basis van relevantie voor het onderwerp: vrouwen die lid zijn van een gemeente binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGKN) waar geen vrouwelijke ambtsdragers zijn. Andere criteria waren: hoger opgeleid (HBO of hoger) en werkzaam in een verantwoordelijke functie. De keuze voor deze laatste twee criteria is gebaseerd op de verwachting dat vrouwen die in hun professionele context verantwoordelijkheid dragen en hun talenten inzetten, mogelijk sterker de spanning ervaren tussen hun maatschappelijke en kerkelijke positie.³⁵ Via het netwerk van Sapiëntia³⁶ kwam ik in contact met twee deelnemers. Andere respondenten ontmoette ik via persoonlijke contacten en aanbevelingen binnen kerkelijke netwerken.³⁷ Om open te blijven voor andere opvattingen werd er van tevoren niet gevraagd naar het standpunt met betrekking tot de plek van vrouwen in de kerk. Voorafgaand aan de interviews kende ik geen van de deelnemers persoonlijk.

Er is enigszins gestreefd naar spreiding in locatie, leeftijd en functie. Dat is ten dele gelukt. In onderstaand schema is een overzicht van de deelnemers met hun contextuele gegevens. De gebruikte namen zijn aliases, om de anonimiteit van de deelnemers te waarborgen.

³³ Bryman, A., *Social Research Methods*, 418-20.

³⁴ Bryman, A., *Social Research Methods*, 424.

³⁵ Deze homogeniteit in opleidingsniveau en betrokkenheid beperkt meteen ook de reikwijdte van de conclusies.

³⁶ Sapiëntia is een organisatie die zich richt op het stimuleren van maatschappelijk en politiek engagement onder vrouwen die zich verbonden voelen met de SGP.

³⁷ Eén deelnemster komt uit mijn eigen gemeente. Ik kende haar alleen van naam en gezicht. De overige kandidaten kreeg ik aangereikt via een medestudent en via contacten uit het Deputaatschap Evangelisatie van de CGKN.

3.5 Dataverzameling

De interviews vonden plaats in een online setting via Microsoft Teams. Met elk van de zes deelnemers voerde ik een gesprek van circa een tot anderhalf uur. De interviews waren semigestructureerd van aard: ik maakte gebruik van een vooraf opgestelde vragenlijst, opgesteld aan de hand van de onderzoeksvragen (Bijlage I), maar week hier regelmatig van af om ruimte te geven aan de persoonlijke ervaringen en belevingen van de deelnemers. Deze flexibiliteit sloot aan bij het doel van het onderzoek: niet het strikt volgen van een vragenlijst, maar het verdiepen in hoe vrouwen hun positie ervaren en ermee omgaan.

Er was variatie in de ervaring van de respondenten. Zo gaf Esther aan zich goed te kunnen vinden in haar huidige rol binnen de kerk. Vragen over coping waren in haar geval minder relevant. Dit heeft invloed gehad op de mate waarin haar stem in de analyse van bepaalde thema's aanwezig is. De andere vrouwen hadden moeite met de ruimte voor vrouwen in hun gemeente. De vragen over coping vonden bij hen weerklank.

Alle gesprekken zijn met toestemming van de deelnemers opgenomen via Teams en kwamen in uitgeschreven vorm beschikbaar. Deze transcripties zijn gecontroleerd op spelling en correctheid, waarna ze direct gebruikt konden worden voor codering en analyse.

Tijdens het proces bleek dat er nog een contactmoment nodig was om bepaalde antwoorden te verdiepen of verduidelijken. Hiervoor heb ik een nieuwe vragenlijst opgesteld (Bijlage II). Eén van de respondenten gaf aan niet beschikbaar te zijn voor een tweede online interview en reageerde daarom schriftelijk op de vragen. Haar antwoorden zijn op gelijke wijze geanalyseerd als de gesproken interviews.

De data zijn opgeslagen op een met wachtwoord beveiligde laptop, uitsluitend toegankelijk voor de onderzoeker. Daarnaast is een back-up opgeslagen op een persoonlijke, met wachtwoord beveiligde Proton Drive. In alle documenten zijn de namen van de deelnemers en eventuele herleidbare gegevens geanonimiseerd.

In de voorbereidende fase is een proefinterview afgenomen met een bekende, waarin de eerste versie van de vragenlijst werd geëvalueerd. Dit proefinterview bracht inhoudelijke en technische aandachtspunten aan het licht, waaronder de helderheid van de vraagstelling en de zorgvuldigheid van de transcriptie. Deze bevindingen zijn meegenomen in de herziening van de vragenlijst.

Alle deelnemers hebben een informatiebrief ontvangen met uitleg over het doel van het onderzoek, en een toestemmingsverklaring ondertekend (Bijlage III en IV).

3.6 Data-analyse

Voor de analyse van de data is gebruikgemaakt van Atlas.ti, een softwarepakket voor kwalitatieve gegevensanalyse. De analyse verliep iteratief, waarbij verschillende benaderingen zijn onderzocht alvorens tot een passende methode te komen.

De initiële aanpak bestond uit het lijn-voor-lijn coderen van de interviewtranscripten.³⁸ Deze werkwijze resulteerde in een grote hoeveelheid fragmentarische codes zonder duidelijke samenhang, hetgeen de interpretatie belemmerde en onvoldoende richting gaf voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

In een tweede poging werd de ingebouwde Artificial Intelligence (AI)-assistent van Atlas.ti ingezet. Na invoer van de onderzoeksvragen is een automatische codering uitgevoerd, wat resulteerde in ruim drieduizend codes. Deze werkwijze bleek echter problematisch, doordat zowel de vragen als de antwoorden als documenten waren geüpload, werden ook de onderzoeksvragen zelf gecodeerd. De omvang van het gegenereerde coderingssysteem en het gebrek aan inhoudelijke afbakening maakten deze aanpak ongeschikt.

In een derde benadering is gekozen voor een meer gestructureerde en thematisch gefundeerde werkwijze. In samenspraak met een sparringpartner is een initiële coderingssessie uitgevoerd, waarbij drie hoofdcategorieën zijn vastgesteld: *Achtergrond*, *Ervaringen van vrouwen* (onderzoeksvraag I), en *Vormen van coping* (onderzoeksvraag II).³⁹ Binnen deze categorieën zijn de data gecodeerd, met als uitgangspunt het zo veel mogelijk behouden van betekenis en context. Deze werkwijze resulteerde in een overzichtelijke verdeling van codes: respectievelijk 184, 317 en 295 per categorie.

Na afronding van deze laatste coderingsronde bleek de verzamelde data ontoereikend om alle onderzoeksvragen volledig te beantwoorden. Om deze reden is een aanvullende interviewronde afgenomen met vijf respondenten. Eén respondent heeft, vanwege afwezigheid door vakantie, schriftelijk gereageerd. Hoewel deze vorm minder ruimte biedt voor verdieping, leverden de schriftelijke antwoorden aanvullende en relevante inzichten op.

³⁸ Bryman A., *Social Research Methods*. 577.

³⁹ Adu, P., *Mastering Qualitative Data Coding with ATLAS.ti: A Step-by-Step Guide*. https://www.youtube.com/watch?v=Wj45MVxHWOA&list=PLSOjmgd2Fg_kH-20UsNfOSorzi-f8aFO9&index=3 [26 februari 2025].

Alle codes zijn geëxporteerd naar Microsoft Excel, waarna deze zijn gethematiseerd.⁴⁰ Deze thematische analyse resulteerde in clusters rondom onder andere: het bespreekbaar zijn van vrouw en ambt binnen de kerkelijke gemeente, negatieve gevoelens jegens de kerk, het zoeken naar alternatieve vormen van zingeving binnen of buiten het kerkelijke kader, en de rol van gebed als spirituele praktijk. De clustering is in twee fasen uitgevoerd; de tweede en definitieve indeling is opgenomen in bijlage V.

Het iteratieve karakter van de analyse bleef ook na de derde coderingsronde behouden. De thematische indeling en interpretatie verliepen niet-lineair, maar bestonden uit herhaalde terugkoppelingen naar de oorspronkelijke data. In verschillende rondes is geprobeerd de betekenis van de gecodeerde fragmenten verder te doorgronden en te verfijnen, waarbij voortdurend werd gewogen welke patronen en inzichten daadwerkelijk als opbrengst van het onderzoek konden worden beschouwd.

De initiële analyse was hoofdzakelijk deductief van aard, gebaseerd op de vooraf opgestelde onderzoeksvragen. In een latere fase van de interpretatie is een aanvullende deductieve benadering toegepast. Hierbij is opnieuw met open blik naar de gecodeerde data gekeken, om, met behulp van het denkkader van Sarah Coakley, dieperliggende patronen en betekenislagen te exploreren. Deze theorie is niet als een analytisch raster vooraf opgelegd, maar diende als lens om terug te keren naar het materiaal en nieuwe interpretatieve verbanden bloot te leggen.⁴¹

Met deze opzet van het onderzoek zijn de vragen naar de ervaringen van vrouwen, hoe zij omgaan met hun positie in de kerk en in hoeverre er sporen te vinden zijn van Sarah Coakleys ordening van verlangens te beantwoorden.

3.7 Onderzoekerspositie

Als onderzoeker ben ik persoonlijk betrokken bij het thema van vrouw en ambt, en voorstander van openstelling. Deze positie heb ik voorafgaand aan de interviews kenbaar gemaakt aan de deelnemers. Hoewel totale objectiviteit niet mogelijk is, moet een onderzoeker er wel naar streven zo objectief mogelijk te zijn en voorkeuren en vooroordelen op te schorten.⁴² Tijdens het onderzoek heb ik daarom bewust gestreefd

⁴⁰ Mastering Theme Development in ATLAS.ti: A Step-by-Step Guide. https://www.youtube.com/watch?v=dGDGof3RAN8&list=PLSOjmgd2Fg_kH-20UsNfOSorzi-f8aFO9&index=4 {10 maart 2025.

⁴¹ Bryman, A., *Social Research Methods*, 24.

⁴² Vyhmeister, N.J. en T.D. Robertson, *Your guide to writing quality research papers for students of religion and theology*. H 11

naar openheid en luisterhouding, met ruimte voor afwijkende meningen. Mijn betrokkenheid heeft bijgedragen aan het vertrouwen in de gesprekken, maar vraagt ook om reflectie op mogelijke beïnvloeding. Daarom heb ik mij in de analysefase terughoudend opgesteld, steeds de stem van de respondenten centraal gehouden, en gezocht naar meervoudige interpretatie van de data.

3.8 Begrenzing en afbakening

Zoals bij elk kwalitatief onderzoek zijn er grenzen aan de reikwijdte en generaliseerbaarheid van dit onderzoek. De interviews met zes vrouwen uit de CGK bieden waardevolle, contextgebonden inzichten, maar laten zich niet veralgemeniseren naar de bredere groep vrouwen binnen deze kerk of andere denominaties.

De beperkte omvang en samenstelling van de steekproef – geworven via het persoonlijke netwerk van de onderzoeker – kan tot een zekere mate van homogeniteit hebben geleid. Sommige stemmen zijn mogelijk ondervertegenwoordigd gebleven.

Daarnaast speelt de positie van de onderzoeker als insider een dubbele rol: vertrouwdheid met de context vergemakkelijkt het contact en de interpretatie, maar kan ook onbewust beïnvloeden. Deze persoonlijke betrokkenheid is daarom expliciet onderdeel van de onderzoekshouding geweest.

Ook is dit onderzoek een momentopname. De ervaringen en reflecties van de geïnterviewden kunnen veranderen in de loop van de tijd, afhankelijk van persoonlijke of maatschappelijke ontwikkelingen.

Thematisch is het onderzoek afgebakend tot de positie van vrouwen ten aanzien van het ambt en hun copingstrategieën. Andere aspecten van vrouw-zijn in de kerk zijn buiten beschouwing gelaten. Theoretisch is gekozen voor een interpretatie aan de hand van Sarah Coakleys spirituele denken. Deze duiding vond plaats ná de initiële analyse en fungeerde als lens om bestaande patronen opnieuw te lezen. Deze wisselwerking past bij wat Bryman⁴³ beschrijft als een iteratief onderzoeksproces.

Tot slot kende ook de data-analyse beperkingen. Pas na meerdere pogingen is gekozen voor een handmatige, thematische analyse in samenwerking met een bekende. Na de derde ronde is de datacodering besproken met diezelfde tweede lezer, wat bijdroeg aan een bredere reflectie op de interpretatie. In latere fasen is echter geen systematische secundaire codering toegepast, waardoor de uiteindelijke analyse in belangrijke mate is gevormd door mijn eigen interpretatiekader.

⁴³ Bryman, A., Social Research Methods. 24

4. Sarah Coakley en ordenen van verlangens

4.1 Inleiding

Sarah Coakley is een hedendaagse Anglicaanse theoloog en priester. Het bredere werk van Sarah Coakley draait om de diepe verwevenheid van Theologie, spiritualiteit, macht en verlangen. Ze pleit voor een manier van theologiseren die geworteld is in contemplatief gebed en laat zien hoe spirituele praktijken, met name gebed en ascese, ons denken over God en onszelf hervormen. De Geest staat in haar theologie centraal als de stille kracht die ons verlangen hervormt en machtsverhoudingen verandert. In haar benadering zijn ascese en kwetsbaarheid geen zwakte, maar bronnen van ware kennis van God.

Om goed te kunnen onderscheiden in hoeverre de spirituele praktijken van Coakley te herkennen zijn in de ervaringen van de vrouwen die ik heb gesproken voor dit onderzoek, is het belangrijk om te definiëren over welke praktijken het gaat en hoe die omschreven kunnen worden. Dat wil ik in dit hoofdstuk doen: beschrijven wat Sarah bedoelt met de ordening van verlangens, hoe zij gebed ziet en wat ze precies bedoelt als ze het over ascese heeft. Zo wordt duidelijk hoe de theologie van Sarah Coakley, hoewel geworteld in de Anglicaanse traditie, waardevolle aanknopingspunten biedt voor het analyseren van ervaringen en copingsstrategieën binnen de gereformeerde context.⁴⁴

4.2 Ordening van verlangens

Sarah Coakley begint haar boek 'God, Sexuality and the Self' met de stelling dat het christendom in crisis is over seksualiteit. Tegenstanders zien de crisis in de kerk als een teken dat het zich niet kan verhouden tot de huidige wereld. Verdedigers zien de crisis als een indicatie van culturele decadentie en dat men niet meer wil leven naar de Schrift.⁴⁵ Sarah probeert verdieping aan te brengen in de discussie, door naar verlangen te kijken vanuit de Godheid zelf.

Coakley wil goddelijk en menselijk verlangen met elkaar in lijn brengen. Daar ligt volgens haar de sleutel voor seksuele gerechtigheid en genderrollen.⁴⁶ Als die verlangens niet in-lijn zijn met elkaar, dan leidt dat tot het kleineren van niet-maagdelijke vrouwen, of

⁴⁴ Voor dit hoofdstuk heb ik ook gebruik gemaakt van een podcast: Sarah Coakley, *A Theology of Desire with the Revd Dr Sarah Coakley* (2015), 2 okt. 2017, St Paul's Cathedral, [30 juni 2025].

⁴⁵ Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*. I.

⁴⁶ Huijgen, A., *Maria: Icoon van genade* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2022), 253.

eigenlijk van ieder menselijk persoon dat verlangen oproept, als een afleiding van het goddelijke.⁴⁷

God is niet slechts een projectie van menselijke seksualiteit (zoals Freud suggereert). Coakley nodigt ons uit te begrijpen dat onze seksualiteit, en het verlangen dat daarmee gepaard gaat, een diepere verwijzing is naar God. Seksualiteit is niet de bron, maar een echo van het diepste verlangen dat in ons verweven is: het verlangen naar eenheid en vervulling in God. Ze benadrukt dat we geen simpel isgelijktken kunnen plaatsen tussen seksueel verlangen en verlangen naar God. Verlangen is fundamenteeler: het is de grondtoon van ons bestaan, een herinnering van de ziel aan haar oorsprong in God. Op die manier zijn seksueel verlangen en het verlangen naar God uiteindelijk één.⁴⁸ Gebed en ascese spelen hierbij een cruciale rol, want hierdoor wordt het verlangen van de mens geordend en gericht op God.

Zo worden verlangen, ascese en gebed wegen naar de drie-eenheid. Ze wijzen ons op een God die niet alleen het object van ons verlangen is, maar die in zichzelf een verlangende God is: een eeuwige gemeenschap van wederzijdse liefde en overgave. Ons verlangen naar God is daarmee niet slechts een reflectie van onze eigen behoefte, maar een deelname aan het verlangen dat God zelf in zich draagt: de God naar wie we verlangen is, in zichzelf, een verlangende drie-enige God.⁴⁹

4.3 Gebed

Als Sarah Coakley het over gebed heeft, dan heeft ze het met name over het contemplatief (of extatisch) en woordloos gebed. Deze praktijk beschrijft ze niet alleen, maar is een door haar geleefde praktijk. Contemplatief gebed biedt volgens haar een unieke ruimte waarin de Geest vrij kan werken, zonder dat menselijke machtsstructuren de boventoon voeren.⁵⁰

In extatisch of contemplatief woordloos bidden kan de persoon die naar gemeenschap verlangt met God ervaren dat zij aan haar grenzen komt, in crisis geraakt van niet-weten en niet meer zien, in een donkerte of leegte komt waar taal, rationaliteit en beheersing ophouden, en dat midden in die leegte het gebeurt dat

⁴⁷ Coakley, S., *The New Asceticism*, 96.

⁴⁸ Coakley, S., *The New Asceticism*, 253.

⁴⁹ Coakley, S., *The New Asceticism*, 98.

⁵⁰ Voor de master Herbronning Gereformeerde Theologie heb ik het werk van Sarah Coakley eerder gebruikt voor een essay. Een enkele alinea in deze paragraaf heb ik uit dat eerdere werk overgenomen.

Gods eigen verlangen het overneemt, dat 'de Geest zelf voor ons pleit verzucht met onuitsprekelijke verzuchtingen', zoals Paulus over deze ervaring schrijft in de brief aan de Romeinen. (Rom 8: 26)⁵¹

De prioriteit van het werk van de Heilige Geest is voor Coakley cruciaal. De Heilige Geest is in de ontmoeting tussen God en mens de eerste, zonder dat die daarmee in competitie met de Vader is verwikkeld.⁵²

Door de stilte van het gebed kan de bidder zich openen voor de transformatie en de dynamiek van de Geest, die starre menselijke categorieën doorbreekt. Coakley doelt dan vooral op het woordeloze gebed zoals Paulus dat beschrijft in Romeinen 8: wij zijn het niet zelf die bidden, want we weten niet eens echt waar we om moeten vragen; veel eerder is het de Geest die in ons bidt, tot de ultieme bron in God die dat doet met onuitsprekelijke verzuchtingen die het menselijk verstand te boven gaan. Het is meer een beweging van Goddelijke reflectie, een antwoord van God aan God in en door degene die bidt.⁵³ Zo wordt de bidder meegenomen in de dialoog tussen de Geest en de Vader. Paulus zegt het zo:

Allen die door de Geest van God worden geleid, zijn kinderen van God. U hebt de Geest niet ontvangen om opnieuw als slaven in angst te leven, u hebt de Geest ontvangen om Gods kinderen te worden - door Hem roepen wij God aan met 'Abba, Vader'. De Geest zelf verzekert onze geest dat wij Gods kinderen zijn. En als we zijn kinderen zijn, zijn we ook zijn erfgenamen: erfgenamen van God, samen met Christus [...] En bovendien komt de Geest onze zwakheid te hulp; wij weten immers niet wat we in ons gebed tegen God moeten zeggen, maar de Geest zelf pleit voor ons met woordloze zuchten. God, die ons hart doorgrondt, weet wat de Geest wil zeggen, want de Geest pleit voor de heiligen overeenkomstig Gods wil.⁵⁴

Hoe krijgt dat contemplatieve gebed vorm volgens Coakley? Ze geeft in haar boeken geen stap-voor-stap handleiding, maar beschrijft wel op een herkenbare manier de innerlijke dynamiek van contemplatief gebed. De contemplatie is een plek waar geoefend wordt met nederigheid, ontlediging, het overgeven van de controle aan God.

⁵¹ Bosman, F. *Toptheologen. The Next Generation. Zeven moderne theologen tussen kerk, cultuur en wetenschap* (Heeswijk-Dinther: Abdij van Berne: 2015). 119.

⁵² Huijgen, A., *Maria: Icoon van genade*, 253.

⁵³ Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*, 113.

⁵⁴ Rom.8,14-17a; 26,7 (NBV21)

Het is ook enerzijds de leegte accepteren van het wachten op God in het gebed, en anderzijds accepteren dat ons onderbewustzijn ons kan ‘bombarderen’ met verontrustende gedachten.⁵⁵ Ons innerlijk leven is niet te controleren. Tegelijkertijd moet contemplatief gebed, het zoeken van de stilte, van God, door de Geest, op zichzelf geoefend worden, steeds opnieuw, zodat het ons geleidelijk kan transformeren. Het kennen van God is geheel anders dan al het andere kennen: het is echt gekend *worden* en zo getransformeerd.⁵⁶ Dat bereik je door stilte te oefenen.

Vaak is ons bidden niet zo, maar af en toe, als we er ruimte voor laten en niet zelf de agenda bepalen, dan kunnen we de adem van de Geest op deze manier ademen.⁵⁷

4.4 Ascese

Ascese is een ander woord dat volgens Coakley besmet is door moderne associaties. Ze noemt in haar boek bijvoorbeeld de Franse filosoof Foucault.⁵⁸ Volgens hem horen ‘verlangen’ en ascese helemaal bij elkaar. Het gaat in zijn visie vooral om *macht* en de pogingen van de kerk om het verlangen te controleren. Het is volgens Foucault in geen geval een verhaal dat over God gaat. Het gaat alleen om de macht van het seksuele verlangen, en de macht van de kerk om dat verlangen te controleren en te managen. In zijn visie is onderdrukking een probleem (in dit geval de onderdrukking van verlangen in het celibaat) en dan is bevrijding van de beperkende en kerkelijke gewoonten het enige antwoord.

We moeten volgens Coakley onderscheid maken tussen ware ascese en een misvormde vorm van onderdrukking. Dat is het wezenlijke antwoord op Foucaults analyse van macht. Foucault zag scherp hoe macht, seksualiteit en het ego op complexe wijze met elkaar verweven zijn. Maar omdat hij het transcendente, namelijk God, op voorhand buitensluit, ontbreekt er een ultieme grond voor echte vrijheid. Wat rest, is eindeloze (her)onderhandeling.

In de jaren zeventig ontstaat binnen de wetenschap een hernieuwde belangstelling voor oude christelijke vormen van ascetische praktijk. Nu het geloof in de ziel grotendeels is verdwenen, richt de aandacht zich op het lichaam, als misschien wel de laatste plek

⁵⁵ Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*, 19.

⁵⁶ Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*, 45.

⁵⁷ Coakley, S., *The New Asceticism*, 90.

⁵⁸ Coakley, S., *The new asceticism*, 13.

waar redding nog denkbaar is. Ascese wordt vaak gezien als onhaalbaar voor de postmoderne, zelfgenoegzame mens: iets om te analyseren, niet om te beoefenen. Maar daarmee is het verhaal niet af. Hadot (en ook andere theologen) laat iets anders zien. Hij vindt dat de alleen de theorie, zonder de praktijk slechts een schijnvertoning is. Zijn punt is dat “ascetic formation, properly understood, involves a demanding integration of intellectual, spiritual and bodily practice over a life-time, sustained by a complete vision of the christian life and its ‘ends’”.⁵⁹

De hernieuwde fascinatie leidt, zoals hierboven beschreven, enerzijds tot een bevrijdingsbeweging die ruimte zoekt voor alternatieve vormen van seksuele expressie. Tegelijkertijd ontstaat er een tegengeluid: een beweging die teruggrijpt op de morele vragen uit het kloosterleven, en onderzoekt wat de persoonlijke en politieke betekenis daarvan kan zijn in onze tijd.⁶⁰

Er bestaat dus veel verwarring over verlangen en over ascese. In onze maatschappij onderscheidt Coakley een aantal paradoxen die die verwarring laten zien. Ze noemt bijvoorbeeld de paradox tussen de visie dat de lichamelijkheid van de mens alleen genetisch is gecodeerd, grotendeels gedetermineerd in keuzes en acties. Tegelijkertijd zie je in de populaire cultuur juist een sterk verlangen om controle te krijgen over het lichaam. Een andere paradox die zij signaleert is die van het seksuele verlangen dat lichamelijke bevrediging eist. Wanneer dat verlangen niet bevredigd wordt, resulteert dat in een bedreiging van het gezonde verstand en ook in het ontkennen van een fundamenteel mensenrecht op geluk. Of zou het kunnen dat er zelfbeheersing nodig is voor juridische en culturele stabiliteit?⁶¹ Eenzelfde soort paradox is te zien in eten en drinken: enerzijds advertenties die ons aansporen om ons te buiten te gaan aan heerlijk eten, anderzijds strenge sport- en dieetregimes die daar lijnrecht tegenover staan.

Coakley concludeert dat in de seculiere wereld ‘ascese’ actief wordt nagestreefd: in bijvoorbeeld verslavingsbehandelingen, in programma’s voor woedebeheersing, diëten voor mensen met obesitas, etc. De vraag is of deze ascetische behandelingen succesvol kunnen zonder dat ze ingebed worden in God.

Hoe ziet ascese eruit in een heilig leven? Volgens Coakley moeten we er om te beginnen vanuit gaan dat in een gevallen wereld al onze verlangens verootmoedigt en gereinigd moeten worden tegenover God.⁶² Echte vrijheid wordt niet gevonden bij het

⁵⁹ Coakley, S., *The New Asceticism*, 18.

⁶⁰ Coakley, S., *The New Asceticism*, 19.

⁶¹ Coakley, S., *The New Asceticism*, 21.

⁶² Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*, 133.

afwerpen van alle beperkingen. Het gaat juist om een hernieuwde blik op vrijheid. Een vrijheid die groeit uit een bewuste, ascetische inperking van keuzes, gedragen door het verlangen om de liefde tot God voorrang te geven.⁶³

4.5 Het belang van Coakley voor dit onderzoek

De keuze voor Coakley voor dit onderzoek komt niet alleen voort uit het feit dat ze schrijft over gender, macht en spiritualiteit, maar ook omdat ze spiritueel en methodologisch relevant is. Ze vertegenwoordigt een theologie die begint bij het lichaam, het verlangen en het gebed. Ze doordenkt die vervolgens op contemplatieve en trinitarische wijze om te ontdekken wat het betekent gevormd te worden naar het beeld van Christus. Het menselijk verlangen is geen probleem dat beteugeld moet worden, maar een kracht die richting zoekt en uiteindelijk tot rust komt in God. Gebed en ascese onderdrukken deze verlangens niet, maar ordenen en hervormen ze juist.

Deze visie is pastoraal rijk en theologisch uitdagend. In de context van dit onderzoek - waarin vrouwen hun verlangen naar roeping en ruimte ervaren als botsend met de kerkelijke praktijk - biedt Coakleys benadering een alternatief voor zowel berusting als activisme. Ze leert dat ook wachten, overgave en het uithouden in de spanning geestelijke diepgang kunnen hebben. Tegelijk roept haar werk ook kritische vragen op. Waar zij sterk vertrouwt op innerlijke transformatie door de Geest, blijft de structurele kant van ongelijkheid onderbelicht. In situaties waarin structurele uitsluiting langdurig is, werkt de ordening van verlangens niet vanzelfsprekend bevrijdend. Dan is die grens bereikt waar spiritualiteit alleen niet voldoende is.

Coakleys denken sluit goed aan bij klassieke stemmen in de christelijke traditie. Haar nadruk op verlangen doet sterk denken aan Augustinus, voor wie het hart rusteloos is tot het rust vindt in God (*inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te*). Ook bij hem is het verlangen geen zwakte, maar het centrum van de menselijke ziel. In meer hedendaagse reformatorische tradities komt dit thema terug bij James K.A. Smith (You Are What You Love / Je bent wat je lief is), die stelt dat wij mensen in de eerste plaats liefhebbende wezens zijn, gevormd door praktijken, ritmes en gewoonten die ons verlangen richten.⁶⁴ Herman Paul sluit hierop aan in Shoppen in advent, waarin hij laat zien hoe verlangen in onze tijd gestuurd en versnipperd raakt, en hoe christelijke

⁶³ Coakley, S., *God, Sexuality and the Self*, 142.

⁶⁴ Smith, J.K.A., *You are what you love: the spiritual power of habit* (Grand Rapids: Brazos Press, 2016).

praktijken ‘tegen-verlangens’ kunnen vormen, waarin verlangen wordt hervormd in het licht van Gods Koninkrijk.⁶⁵

Tegen die achtergrond is Coakley geen theologische buitenstaander, maar een stem die uitnodigt tot herbronning. Haar nadruk op gebed, ascese en verlangen is niet tegengesteld aan de reformatorische traditie, maar vraagt om doordenking, inkadering en aanvulling, bijvoorbeeld in relatie tot genade, de openbaring in het Woord, en de gemeenschap van heiligen. Haar contemplatieve stijl vormt een correctie op vormen van theologie die te rationeel of te activistisch zijn geworden. In de context van dit onderzoek helpt zij om de innerlijke dimensie van verlangen naar roeping en ruimte te zien als spiritueel proces, en niet alleen als sociologische reactie. Coakley biedt taal om te begrijpen hoe verlangen, zelfs onder druk, kan worden bewaard, hervormd en gedragen in gebed. Ze biedt ook een spiegel die laat zien waar spiritualiteit onvoldoende is als het verlangen structureel genegeerd blijft.

⁶⁵ Paul, H. *Shoppin in advent: een kleine theorie van secularisatie* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers: 2020).

5. Ervaringen van vrouwen in de kerk

5.1 Inleiding

In dit eerste resultatenhoofdstuk staat de beleving van de zes vrouwen die zijn geïnterviewd centraal. Na een korte achtergrondschets passeert een aantal thema's de revue: de kloof tussen maatschappij en kerk, het (gebrek aan) gesprek, de onmacht en het verdriet dat vrouwen soms ervaren, hun positieve ervaringen in de kerk en hoe het niet hebben van vrouwen in de leiding van de kerk volgens hen een gemiste kans is voor de kerk.

5.2 Achtergrond

Elk interview begin ik met achtergrondvragen: de gezinssituatie, hoe ze hun kerkelijke gemeente beschrijven en welke rol zij in hun gemeente vervullen. Alle vrouwen zijn actief in hun kerkelijke gemeente. Rachel houdt zich bezig met het getuigenis buiten de kerk, Claudia Ester en Wilma zijn onder andere actief in het jeugdwerk, Tineke is vertrouwenspersoon, doet oppaswerk en is mentor voor de jeugd, Eunice leidt het vrouwenwerk en is als oudgediende een belangrijke spil voor de gemeente. Alle vrouwen dragen actief bij aan de gemeente en over het algemeen spreken ze positief en met warmte over hun kerk en haar leden. Wilma: "Als ik gewoon in de basis kijk van wat je als gemeente [...] met elkaar hebt, dan mag je je ook wel heel rijk weten inderdaad." Claudia en Esther geven aan dat hun gemeenten voelen als "een warm bad". Ik vraag ook naar hun persoonlijke standpunt over de plek van de vrouw in de kerk. Vijf vrouwen geven aan dat ze voor de vrouw in het ambt zijn. Alleen Tineke geeft aan dat ze een middenpositie inneemt. Ze kan met beide kanten meevoelen en wil of kan geen standpunt innemen. Op de vraag hoe ze zich voelen over hun plek als vrouw in de gemeente, vertellen vijf vrouwen dat ze moeite hebben met hun plek in de kerk. Dat het soms een worsteling is. Alleen Ester geeft aan dat ze vrede heeft met haar positie, ondanks dat ze vóór de vrouw in het ambt is. Ten slotte is het nog van belang welke positie hun kerkelijke gemeente inneemt in de discussie vrouw en ambt. Geen van de gemeenten hebben vrouwelijke ambtsdragers. Toch zijn er wel wat verschillen aan te merken. Zo heeft de gemeente van Wilma een enquête uitgeschreven om te ontdekken hoe dit onderwerp leeft in de gemeente, en wat de verschillende standpunten van de gemeenteleden zijn. Vervolgens is er gemeentebreed en in groepen doorgesproken. In principe is de gemeente vóór

vrouwelijke ambtsdragers. Ze wachten op groen licht van de synode. De kerkenraad van de gemeente van Tineke heeft uitgesproken dat de ambten voorbehouden zijn aan mannen. In de overige gemeenten worden de synodebesluiten gevolgd. De gemeente van Eunice is een zogenaamde ICF-gemeente, met veel internationale leden. Dit geeft ook over het onderwerp vrouw en ambt een eigen dynamiek, omdat culturele aspecten (bijvoorbeeld het belang van hiërarchie) een rol spelen die ik bij de andere vrouwen niet tegenkom.

Kerkelijke praktijk en persoonlijke beleving van vrouw en ambt

Geinter-viewde	Hoe gaat de kerk om met het vraag stuk 'vrouw en ambt'	Eigen visie	Heeft moeite of vrede met eigen positie
Rachel	Gemeente volgt de synode. Geen gesprek.	Is voor vrouw in het ambt.	Moeite
Wilma	Gemeente heeft gesprek gevoerd, een meerderheid is voor invoering vrouwelijke ambtsdragers. Gemeente volgt de synode, en wacht daarom met invoering	Is voor vrouw in het ambt	Moeite, maar het gesprek in de gemeente heeft goedgegaan. Uitzicht op invoering geeft hoop.
Tineke	Kerkenraad heeft besloten dat het ambt niet voor vrouwen openstaat	Neemt een middenpositie in. Kan met beide kanten meevoelen	Moeite
Ester	Gemeente volgt de synode. Geen gesprek.	Is voor vrouw in het ambt	Heeft vrede met eigen plek in de gemeente
Eunice	Gemeente volgt de synode. Geen gesprek. Bijzonderheid: Internationale Gemeente	Is voor vrouw in het ambt	Moeite
Claudia	Gemeente volgt de synode. Geen gesprek.	Is voor vrouw in het ambt	Moeite

5.3 Kloof tussen maatschappij en kerk

Alle vrouwen die ik heb gesproken voor dit onderzoek hebben minimaal een HBO of universitaire opleiding gedaan. Allen hebben momenteel een baan met veel verantwoordelijkheid, als onderzoeker (Wilma en Esther), ondernemer (Eunice en Rachel) of beleidsmedewerker (Tineke en Claudia). Die posities schuren met de realiteit in de kerk, waar alleen mannen 'carrière' kunnen maken.

Claudia: “Ik vind het soms wel ingewikkeld dat je in de samenleving niet alleen de mogelijkheden hebt, maar ook behoorlijk gepusht wordt om het maximale eruit te halen.” Tineke sluit daarbij aan: “Als het gaat over vrouw en ambt zit je in een soort spagaat [...] dat je denkt, ja, maatschappelijk kun je bij wijze van spreken minister president worden. Maar in de kerken, [...] als vrouw, blijf je gewoon op het niveau van het ambt van de gelovigen zitten.” Meisjes worden aangemoedigd om te studeren, een goede baan te zoeken en zich te blijven ontwikkelen.⁶⁶

De plek die vrouwen in mogen nemen in de kerk en in de maatschappij zijn uit elkaar gegroeid. Een maatschappelijke carrière vinden we voor een vrouw, tot op zekere hoogte, normaal. Een kerkelijke carrière is niet mogelijk. Claudia heeft wel een idee hoe dat zo gekomen is: “Omdat ik ook wel echt ben opgevoed met het idee: vrouwen horen niet in het ambt en dat [...] was gewoon geen [...] issue. En Daarom denk ik ook [...] dat het zo makkelijk zo ver uit elkaar heeft kunnen groeien, de wereldse carrière en de kerkelijke carrière.” Tegelijkertijd geeft dat wrijving. Blijkbaar gaat het buiten de kerk om talent en mag je dat benutten, maar in de kerk doet dat er minder toe. Tineke: “tegelijkertijd heb je ook allerlei gaven en talenten gekregen. [...] Is het dan echt de bedoeling dat ik dat dan inzet, overal, behalve binnen die kerkenraad? Zou dat echt zo bedoeld zijn? Daar twijfel ik dan aan.” En terwijl je je buiten de kerk ontwikkelt door middel van interne opleidingen, ook omdat daarbuiten je talent gezien en gewaardeerd wordt is daar in de kerk geen ruimte voor. “Je kunt natuurlijk het [...] gesprek voeren over je capaciteiten en over ontwikkelmogelijkheden, maar in de kerk heeft het gewoon helemaal geen zin, want je hebt [...] helemaal geen mogelijkheden.” (Claudia).

Alle vrouwen zijn zich ervan bewust dat ze getuige zijn. Vaak zijn ze één van de weinige christenen op de werkvloer. Hoe ga je nu uitleggen op je werk dat er in de kerk alleen mannen in het leiderschap zijn? Hoe ga je uitleggen dat in een totaal geseculariseerd land als Nederland een kerk kan breken op vrouwen? En hoe leg je dat uit aan de jeugd voor wie over het algemeen gelijkheid tussen mannen en vrouwen normaal is? Dat zijn de momenten dat de kloof tussen de kerk en de maatschappij extra gevoeld wordt. Het geeft gevoelens van schaamte, bij een kerkgenootschap te horen dat een standpunt heeft over wat vrouwen wel en niet mogen doen, waar je zelf niet achterstaat. “Het is iets wat ik niet aan de burens zal vertellen [...] die niet kerkelijk zijn. Is

⁶⁶ Het is goed dat we ons realiseren dat dit nog een relatief recente ontwikkeling is. Vanaf dat Aletta Jacobs, met veel moeite, in 1871 werd toegelaten aan de Rijksuniversiteit Groningen is het van heel bijzonder dat een vrouw studeert, langzaam normaal geworden. Vanaf de jaren tachtig zijn de helft van de studerenden vrouwen. (bron: Traag, T., *Opleiding en werk: twee generaties vrouwen vergeleken* (2020), <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/opleiding-en-werk-twee-generaties-vrouwen-vergeleken?onpage=true>, [8 juli 2025].

dit iets wat ik ze ga vertellen? Nee!” (Rachel). Deze schaamte geeft aan hoezeer het standpunt over vrouwen in de kerk op gespannen voet kan staan met de maatschappelijke context waarin deze vrouwen zich bewegen.

5.4 Het (gebrek aan) gesprek binnen de gemeente

In de gemeente van Wilma is er een enquête gehouden en is aan de leden van de gemeente gevraagd hoe ze denken over de kwestie ‘vrouw en ambt’. Binnen mijn onderzoek is dit een uitzonderlijke casus. In de andere gemeenten is er niet gemeentebreed over dit onderwerp gesproken. Wilma vertelt daarover dat het haarzelf goed heeft gedaan, omdat je enerzijds weet hoe de verhoudingen liggen in de gemeente, en je ook van elkaar weet hoe men erover denkt. Anderzijds zie je welke emoties dit gesprek oproept bij elkaar, ook, of misschien juist, als je het niet met elkaar eens bent. Wilma: “Als je met anderen erover praat en ook standpunten van de ander hoort, word je [...] bevestigd in elkaar, hè? [...] dat je ook wel iets genuanceerder soms wordt. [...] Het is ook niet meer iets van jezelf. Maar het is meer iets van elkaar. [...] Ik vind wel als je het niet van elkaar weet, ben je veel [...] negatiever [...] over de [...] andere kant.” In Wilma’s gemeente blijkt dat de meerderheid van de gemeente vóór invoering van vrouwelijke ambtsdragers is. De gemeente besluit te wachten op groen licht, hopelijk, van de synode. Het feit dat de gemeente positief is, maar men nog wacht op de synode, zorgt er bij Wilma voor dat ze positief gestemd is, maar ook dat het verlangen (niet noodzakelijkerwijs voor haarzelf, meer voor de gemeente) naar invoering groter wordt. Wilma (en ook de andere vrouwen) verwacht namelijk een positieve verandering voor de gemeente als vrouwen in de kerkenraad komen. Daar ga ik in paragraaf zes van dit hoofdstuk verder op in.

In de gemeente van Tineke heeft de kerkenraad besloten dat de ambten gesloten blijven voor vrouwen. Er is door de kerkenraad een “normerende visie” neergelegd. Vervolgens is er een gemeenteavond geweest, waar de visie is uitgelegd en waar men vragen kan stellen. Die zijn uitgelegd in het kader van het standpunt van de kerkenraad. Deze avond is niet bedoeld voor nieuwe inzichten die het standpunt zouden kunnen wijzigen. Tineke zegt daarover:

“Ja Misschien is dat zo, Maar ik vind dat toch wel heel moeilijk om dat dan van die grote koers bepalende dingen door alleen de ambtsdragers te laten bedenken? En zeker omdat het alleen mannen zijn en dat gaat over vrouwen [...] heb je dan echt

alle informatie meegenomen en ook echt alle? [...] Er is niemand die aan jou vraagt van hé, of er is niet een kerkenraad die zegt, oh ja, 50% van de gemeente praat niet mee, hoe zal dat voor ze zijn of zo? Of moeten we daar eens aandacht aan besteden. [...] Misschien zit ik daar een beetje op te wachten dat iemand er ooit een keer naar gaat vragen en dan kun je het erover hebben terwijl ik ergens wel weet dat dat waarschijnlijk niet gaat gebeuren.”

Aan de andere kant merkt Tineke op dat er regelmatig luchtig wordt gedaan wanneer zij als vrouw de kerkenraadskamer of consistorie binnenkomt: “Er is altijd wel iemand die een grapje maakt over vrouwen in het ambt, zeg maar. En daar ben ik wel een beetje zat van.” Zulke opmerkingen kunnen als ongemakkelijk worden ervaren, zeker wanneer er geen ruimte is voor een serieus gesprek over het onderwerp. Hoewel vrouwen hun mening mogen hebben, ervaren sommigen dat er weinig actieve interesse is in wat zij vinden, en dat besluiten vaak zonder hun inbreng worden genomen.

In de kerken van Claudia, Esther, Rachel en Eunice volgen de gemeenten de synodebesluiten. De plek van de vrouw is in deze gemeenten een onderwerp waar niet veel over gesproken wordt. Op individueel niveau is er soms gesprek mogelijk. Zo heeft Claudia met haar predikant kunnen spreken over vrouw en ambt. Dit heeft ze enorm gewaardeerd. Tegelijkertijd zegt ze ook: “Mijn ervaring is dat niet veel mensen ‘zin’ hebben in het gesprek of omdat ze het een moeilijk te voeren gesprek vinden (wat ik wel begrijp, maar geen argument vind om geen gesprek te voeren).” Gemeentebreed wordt er in deze vier gemeenten in ieder geval niet nagedacht en gesproken over het onderwerp ‘vrouw en ambt’. Daarbij is het ook moeilijk als er niet over gesproken wordt, want “dan lijkt het ook gewoon alsof het in de doofpot gegooid wordt, hè?” (Rachel). Dat het gesprek in een aantal gemeenten helemaal niet wordt gevoerd, geeft de indruk dat het onderwerp onbelangrijk is, terwijl het de helft van de leden van de gemeente betreft. Tegelijkertijd wringt het dat er geen plek is, ook niet in de gemeente, waar je het gesprek over je eigen (ondergeschikte) positie kunt voeren.

Door het niet-gevoerde gesprek is in veel gemeenten ook niet duidelijk hoe de verhoudingen liggen. “Maar in de kerk weet je dat niet allemaal ontzettend van elkaar. Omdat je het idee hebt van ik zou wel een minderheid zijn. Dus het heeft niet zoveel zin om hier een standpunt neer te leggen” (Tineke). Doordat het gesprek vaak uitblijft, blijven overtuigingen onuitgesproken en blijft het onduidelijk waar gemeenteleden werkelijk staan. Dat maakt het lastig om elkaar echt te begrijpen.

5.5 Onmacht en verdriet

Hoewel de besluiten over de positie van vrouwen in de kerk directe gevolgen hebben voor hun eigen functioneren en roeping, zijn ze zelf niet betrokken bij die besluitvorming. “Dat is natuurlijk een stuk onmacht dat je hebt in de kerk, want je hebt die macht gewoon niet,” zegt Wilma. “Je kunt je daarnaar uitstrekken of je kunt gewoon hard je best doen, maar [...] daar gaan we het niet mee redden, zeg maar. De mannen gaan straks toch uiteindelijk beslissen voor de vrouwen.” Deze ervaring van buitengesloten worden bij besluitvorming wordt door meerdere vrouwen gedeeld.⁶⁷ Tineke verwoordt het kernachtig: “Het is buiten mijn cirkel van invloed.”

De onmacht om invloed uit te oefenen gaat gepaard met een breed scala aan gevoelens: verdriet, frustratie, teleurstelling, weggezet worden, onbegrip, boosheid en een diepgevoeld niet serieus genomen worden. Ook de historische achtergrond van uitsluiting roept verontwaardiging op. “Ik ben verontwaardigd hoe in de loop van de eeuwen uitspraken en Bijbeluitleggingen van enkel mannen geworteld zijn als religie, terwijl die vrouwen in de Bijbel ook niet alleen fruitmandjes rondbrachten bij zieken,” zegt Eunice.

Voor sommige vrouwen raakt deze uitsluiting aan het hart van hun geloofsbeleving. “Het Koninkrijk van God is inclusief,” zegt een van hen, “maar in dat strikte denken ben je er net niet. Net geen burger in het koninkrijk van God.” Die exclusiviteit staat volgens haar haaks op het evangelie. “Als kerken het lef zouden hebben om hun haantjesgedrag los te laten en te laten zien hoe God het samenspel tussen mannen en vrouwen heeft bedoeld, dan zou de wereld begrijpen dat God zijn Zoon heeft gezonden voor ons.”

De verhalen van deze vrouwen tonen hoe pijnlijk het kan zijn om toegewijd deel uit te maken van een gemeenschap waarin je stem niet wordt gehoord, terwijl je wel geraakt wordt door de beslissingen die anderen nemen over jouw plaats. Ondanks hun inzet, geloof en betrokkenheid, ervaren zij dat hun invloed beperkt is en hun aanwezigheid in de praktijk vaak niet als volwaardig wordt erkend. Tegelijk klinkt in hun woorden ook een diep verlangen naar een kerk die werkelijk recht-doet aan de onderlinge verbondenheid van mannen en vrouwen. Niet als tegenover elkaar gestelden, maar als gezamenlijk geroepen in het Koninkrijk van God. De vraag die blijft liggen is niet alleen of vrouwen een ambt mogen bekleden, maar ook of de kerk bereid is te luisteren.

⁶⁷ In haar boek *Women's Faith Development* beschrijft Nicola Slee gevoelens van machteloosheid, boosheid, angst en passiviteit als het gaat over de geloofsontwikkeling van vrouwen. De stilte van vrouwen in de kerk, op het gebied van geloofsbeleving, maar ook in het gesprek over hun plek, hangt samen met de beperkte rollen die voor vrouwen beschikbaar zijn. In: Slee, N., *Women's faith development: patterns and processes, Explorations in practical, pastoral, and empirical theology* (Aldershot: Ashgate, 2004). 83.

5.6 Positieve ervaringen

Hoewel vrouwen binnen hun kerkelijke context soms tegen grenzen aanlopen, vertellen zij ook over ervaringen van ruimte, vertrouwen en vreugde. Meerdere vrouwen beschrijven hoe zij in hun gemeente de vrijheid ervaren om zichzelf te zijn en hun gaven in te zetten. “Ik voel in mijn functioneren, of hoe ik met mensen wil zijn bij ons in de kerk geen belemmering in mijn vrouw-zijn,” zegt Eunice. Wilma spreekt over “ruimte om jezelf te ontplooien,”. Tineke benoemt het vertrouwen dat zij voelde vanuit de kerkenraad. Dat maakt betrokkenheid mogelijk op manieren die betekenisvol zijn, ook buiten het ambt om. Rachel vindt het waardevol om zich in te zetten voor de zichtbaarheid van de gemeente naar buiten toe: “Dat vind ik mooi. Dus dat [...] vind ik fijn om te kunnen doen.”

Voor sommige vrouwen ligt er rust en aanvaarding in het niet dragen van ambtelijke verantwoordelijkheid. Esther verwoordt het eenvoudig: “Dat vind ik prima.” Die houding sluit voor haar niet uit dat ze actief betrokken is bij het gemeenteleven, maar ze beleeft haar plaats daarin niet als een tekort of gemis. Zij heeft dan ook, in tegenstelling tot de andere vrouwen, vrede met haar plek in de kerk.

Er klinkt ook waardering voor vrouwelijke voorgangers in bredere christelijke kringen. Claudia noemt een podcast van een vrouwelijke voorganger “heel goed,” en erkent dat God blijkbaar haar stem gebruikt “om de boodschap in de wereld verder te brengen.” Zulke voorbeelden werken inspirerend, ook al blijven ze buiten de eigen traditie. Het zijn signalen van hoop. God laat zijn boodschap niet tegenhouden door menselijk structuren. De geest is niet beperkt. Hij schakelt vrouwen in op manieren die raken, bemoedigen en verbinden.

Zo ontstaat er een genuanceerder beeld. Binnen de beperkingen van hun kerk ervaren vrouwen ook ruimte, verantwoordelijkheid, vrijheid en zingeving. Ze dragen bij op hun eigen manier, soms juist dankzij de ruimte die het ontbreken van formeel leiderschap geeft. Positieve ervaringen en geloofsvertrouwen bestaan zo naast het besef van wat er nog niet is en geven vrouwen kracht om met liefde en toewijding hun plaats in te nemen.

5.7 Gemiste kansen

In de gesprekken klinkt regelmatig de overtuiging dat het ontbreken van vrouwen in leidinggevende posities niet alleen pijnlijk is voor henzelf, maar ook nadelig voor de kerk als geheel. “Als je gemengde kerkenraden zou hebben, denk ik dat de gesprekken anders

gevoerd worden,” stelt Claudia. Wilma sluit daarbij aan: ”Er gebeuren dingen waarvan ik denk: dat is een mannending. Was er een vrouw bij geweest, dan was het anders gegaan.” De aanwezigheid van vrouwen zou volgens haar niet alleen het besluitvormingsproces verrijken, maar ook de manier waarop theologische thema’s worden benaderd: ”De vrouwelijke manier van theologie uitleggen, van onderwerpen aandragen [...] is echt anders.”

Meerdere vrouwen noemen het gebrek aan diversiteit in de leiding van de kerk een gemiste kans. “Daar had ik of een aantal andere vrouwen bij moeten zijn,” zegt Eunice over pastorale kerkenraadsvergaderingen. “Hoe kun je nou pastorale zaken bespreken zonder vrouwen?” Ook het ontbreken van waardering voor de gaven en kwaliteiten van vrouwen die nu buitenspel staan, wordt betreurd. “Ik denk dat we een heleboel mislopen,” zegt Rachel. Daarmee doelt ze op vrouwen met leidinggevende potentie. “Ik verlang het eigenlijk ook wel,” zegt Wilma, “omdat [...] God daar groter van wordt.

De vrouwen pleiten niet alleen voor hun eigen erkenning, maar ook voor een rijkere en evenwichtigere kerk. Een kerk die gebruikmaakt van alle talenten die God gegeven heeft. “Als gemeentelid heb ik er [...] belang bij dat leidinggeven [...] breder en rijker wordt,” aldus Wilma. Niet omdat vrouwen per se beter zouden zijn, maar omdat de kerk zonder hun stem iets essentieels mist. Hun inzichten, ervaring en manier van benaderen kunnen bijdragen aan een vollediger en zorgvuldiger proces van leidinggeven. Of, zoals Tineke het verwoordt: “Ik zie gewoon heel veel dingen in de kerk waarvan ik denk: dit kan misschien handiger. Hier zou ik een andere keuze hebben gemaakt.”

De uitsluiting van vrouwen uit formele invloed wordt daarmee meer dan een individuele kwestie. Het wordt zichtbaar als een structureel gemis in het functioneren van de kerk.

6. Hoe gaan vrouwen om met hun positie in de kerk

6.1 Inleiding

Hoewel het voor sommige vrouwen in de CGKN niet vanzelfsprekend is om zich volwaardig onderdeel van de kerk te voelen, blijven velen van hen toch verbonden aan hun gemeente. Dat suggereert dat zij manieren vinden om met hun positie om te gaan. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke vormen van coping vrouwen gebruiken om te kunnen blijven in een kerk waar zij uitgesloten zijn van ambtelijke verantwoordelijkheid. Uit de interviews komen daarbij verschillende strategieën naar voren: zich schikken of terugtrekken, zwijgen in situaties waar weerstand weinig zin lijkt te hebben, zich dienstbaar maken op andere terreinen, teruggrijpen op gebed of andere spirituele praktijken, en de hoop blijven koesteren dat er op termijn verandering komt.⁶⁸

6.2 Vrouwen maken zichzelf ondergeschikt aan grotere belangen

Een veelvoorkomende copingsstrategie onder de geïnterviewde vrouwen is het ondergeschikt maken van hun persoonlijke overtuiging aan wat zij als grotere belangen ervaren. Meerdere vrouwen geven aan dat hun visie op vrouw en ambt weliswaar verschilt van het officiële kerkelijke standpunt, maar dat ze ervoor kiezen zich aan te passen om de vrede in de gemeente niet te verstoren. ‘Ik vind alleen de vrede in de gemeente en de rust belangrijker dan mijn ideeën hierover,’ verwoordt Claudia. Ook Wilma kiest ervoor zich in te houden: ‘Ik zou me wel voegen, toch wel meer, om de liefde.’ Deze houding komt niet voort uit onverschilligheid, maar juist uit toewijding aan de gemeenschap en de wens om relaties te behouden en te beschermen.

Naast de vrede in de gemeente spelen ook liefde voor de kerkelijke gemeenschap, zorg voor de onderlinge eenheid en verbondenheid binnen het gezin een belangrijke rol. Esther noemt het expliciet dat zij haar visie over vrouwen in het ambt nooit zou inzetten ‘tussen mij en B in,’ verwijzend naar haar man. Tineke vertelt dat ze zich terughoudend opstelt tegenover mensen die net zijn overgestapt naar de CGKN vanwege het behoudende beleid rond het ambt: ‘Dan wil ik ze ook niet echt vermoeien met mijn

⁶⁸ Niet alle geïnterviewde vrouwen herkenden zich in deze worsteling. Zo gaf Esther aan zich prima te kunnen vinden in haar plek binnen de kerk. Haar perspectief komt in dit hoofdstuk dan ook minder prominent naar voren.

hersenspinsels.” In al deze gevallen kiezen vrouwen ervoor hun eigen ruimte te beperken uit liefde, loyaliteit of voorzichtigheid.

Soms wordt het ook gezien als een bewuste vorm van verantwoordelijkheid, om rekening te houden met de context van een interculturele gemeente, of het besef dat een openlijke strijd weinig vrucht zal dragen. Zoals Eunice zegt: “Voor mij is het gewoon wel enorm belangrijk om geen schade toe te brengen, om [niet] met de botte bijl [te komen].” De keuze om zich aan te passen wordt gezien als een tussenweg, een manier om trouw te blijven aan zowel de eigen overtuiging als aan de gemeenschap. Dit is geen passieve acceptatie, maar eerder een moreel doordachte afweging die rust biedt.

Wat meespeelt is de waardering voor wat de kerk ook biedt: een gemeenschap waar de Bijbel opengaat, waar gezongen wordt, waar het evangelie klinkt. “Wat wil je nog meer voor de tachtig jaar dat je op aarde rondloopt?” Vraagt Tineke zich af. In die zin is het verdragen van beperkingen niet alleen zelfopoffering, maar ook verbonden met een diepe liefde voor de kerk als geheel.

6.3 Zwijgen als coping: loslaten en de regie aan God overlaten

Een andere manier waarop vrouwen binnen de CGKN omgaan met hun positie is door te zwijgen. Ze kiezen er bewust voor om niet de barricades op te gaan, hun frustratie niet te uiten, en zich niet uit te spreken over hun twijfels of verlangens rondom het ambt. Deze vorm van coping is niet altijd een passieve acceptatie, maar eerder een (on)bewuste strategie om de rust te bewaren in de kerk, in hun relaties en in zichzelf.

Tineke verwoordt het als volgt: “Nou ja, ik merkte zelf ook een soort drempel, dat ik denk: ik ga die man nou niet lastigvallen met mijn hersenspinsels, zeg maar.” Wilma zegt: “Terwijl het om mezelf gaat, dan denk ik: laat maar gaan, weet je wel? Ik ga niet alles bevechten hier.” En Esther: “Ik ga niet op de bres staan, en ik zal er nooit een strijd van maken, hè?”

Soms klinkt in deze uitspraken een zekere berusting door, soms ook vermoeidheid of moedeloosheid. Claudia zegt: “Ik merk dat ik soms gewoon denk: ja, weet je, zoek het lekker uit.” En Rachel: “Eigenlijk moet ik eerlijk zeggen dat ik dan ook wel een beetje passief daarin ben geworden.” Deze houding is niet per se een uitdrukking van onverschilligheid, maar eerder een manier om met spanning en machteloosheid om te gaan.

Voor sommigen speelt ook het vertrouwen mee dat God zelf de dingen zal leiden. Tineke zegt: “Als dat dan de wil van God is dat ik daar niet over praat, dan zal het ook wel

op een of andere manier geleid worden... waardoor het weer op zijn pootjes terechtkomt.”

In deze stilte gaat ook iets spiritueels schuil: het loslaten van controle, het niet strijden om een plek, maar ruimte geven aan de overtuiging dat wat echt moet gebeuren, toch wel zal gebeuren, al dan niet via henzelf. Het zwijgen is daarmee niet slechts een gebrek aan stem, maar ook een vorm van geloofspraktijk, waarin vertrouwen, gehoorzaamheid en vrede zoeken samenkomen.

6.4 Vrouwen zoeken dienstbaarheid buiten het ambt

Hoewel vrouwen in de CGKN niet tot het ambt worden toegelaten, zoeken ze vaak andere manieren om dienstbaar te zijn binnen én buiten de gemeente. In plaats van zich te blijven richten op wat niet mogelijk is, kiezen veel vrouwen ervoor om zich in te zetten op plekken waar wél ruimte is voor hun betrokkenheid en gaven. Deze dienstbaarheid is niet slechts een vorm van acceptatie, maar wordt actief beleefd als betekenisvol en waardevol.

Claudia vertelt dat ze jeugdleider is bij de 16+ JV: “Daar hebben we echt prachtige avonden met de jongeren en echt mooie momenten. Dus ik heb niet het idee dat ik niks bijdraag.” Ook Wilma benadrukt dat vrouwen in haar gemeente wel degelijk verantwoordelijkheden dragen: “We hebben ook pastoraal bezoekers, en vrouwen hebben van allerlei taken in de gemeente.” Hoewel die taken niet onder het formele leiderschap vallen, geven ze vrouwen de ruimte om hun geloof vorm te geven in concrete daden van zorg, begeleiding en onderwijs.

Voor sommige vrouwen biedt juist het ontbreken van ambtelijke verantwoordelijkheden ruimte om zich op andere manieren dienstbaar te maken. Rachel zegt daarover: “Doordat ik niet in een kerkenraad zit, heb ik meer tijd om als vrouw ook in deze maatschappij te kunnen dienen.” Haar woorden laten zien dat de betekenis van roeping en verantwoordelijkheid voor sommigen niet beperkt is tot de kerkelijke context, maar breder wordt opgevat.

Deze houding komt ook tot uiting in de manier waarop zij omgaan met het spanningsveld tussen ideaal en realiteit. “Ik laat het gewoon helemaal los,” zegt Tineke. “Ik ga in mijn hoekje het goede proberen te doen. En zij [de kerkenraad, of de leden van de synode] doen het goede zoals zij dat denken en dan komen we ergens uit.” De nadruk ligt hier op trouw zijn in het kleine, in het concrete, zonder zichzelf op de voorgrond te plaatsen.

Deze dienstbaarheid, al dan niet in reactie op de beperkingen die zij ervaren, kenmerkt zich door veerkracht en een verlangen om tot zegen te zijn. Niet per se op de plek waar ze zelf voor hadden gekozen, maar op de plek waar ruimte is. In plaats van zich voortdurend te richten op wat niet mag, kiezen deze vrouwen ervoor om zich toe te leggen op wat wél mogelijk is.

6.5 Gebed en spirituele verwerking: God staat erboven

In de gesprekken klinkt bij veel vrouwen een diep vertrouwen door: God staat boven de situatie van de kerk. Deze overgave aan Gods leiding geeft ruimte om spanning of verdriet over hun positie niet voortdurend zelf te hoeven oplossen. De kerk wordt beleefd als iets wat uiteindelijk in Gods hand ligt, en die erkenning werkt kalmerend. “God staat daarboven,” zegt Claudia. Tineke benadrukt: “Het werk van God hangt niet echt af van wel of niet vrouwen in de ambten.”

Toch blijkt dat er weinig expliciet gebed is rond dit onderwerp. Vrouwen bidden wel voor de kerk, voor gezinnen, voor wijsheid in het omgaan met anderen, maar niet of nauwelijks voor hun eigen positie als vrouw in de gemeente. “Niet specifiek voor vrouw in het ambt, nee,” zegt Rachel. Wilma merkt op: “Ik heb nog zelden in een groepje gebeden voor dat er meer ruimte mag komen.” En Tineke verwoordt haar aarzeling: “Ik vind het wel lastig om hier concreet voor te bidden. Ik weet dus ook niet of ik naar links of naar rechts moet bidden.”

Dat roept de vraag op of er misschien taboes bestaan in het gebed. Zijn er onderwerpen waarvan vrouwen (onbewust) denken dat ze niet geschikt zijn om bij God te brengen? Of is het idee geïnternaliseerd dat je vooral voor anderen hoort te bidden, maar niet voor verlangens die jezelf aangaan? En al helemaal niet als die raken aan heikele, kerkelijke verhoudingen?

Claudia benoemt dit spanningsveld heel precies: “Ik bid voor de dingen die binnen mijn bereik liggen, zodat ik daad kan voegen bij mijn woorden. Daarnaast bid ik voor de dingen buiten mijn bereik, zodat ik die dingen in Gods handen kan leggen.” Dat lijkt ruimte te scheppen voor gebed, maar laat ook zien hoe zorgvuldig er gewogen wordt: wat ligt binnen mijn verantwoordelijkheid, en wat niet?

Sommigen ervaren gebed als iets moeilijks of vaags. Claudia zegt eerlijk: “Ik vind bidden ontzettend moeilijk.” En Eunice: “Ik moet eerlijk bekennen dat ik niet echt een vurig gebedsleven heb van: God, verander de visie op vrouwen in mijn kerk.” Tegelijk wordt het geloofsleven wel degelijk gevoed: door lofprijzing, door het zoeken naar een

goede geestelijke houding, door het vragen om wijsheid. Eunice: “Lofprijzingen helpen mij heel erg om te focussen in gebed.” Tineke: “Je bent natuurlijk ook bezig met wat geestelijk de goede houding is.”

Er is ook bereidheid tot reflectie. “Nu jij dit zo vraagt,” zegt Claudia, “denk ik: misschien is het eigenlijk wel een goed idee om hier voor te bidden.” Deze opmerking laat zien dat gebed wellicht datgene is wat ons rest. Het vraagt moed en tijd om innerlijke ruimte te maken voor verlangens die jarenlang stilgehouden zijn. Misschien zelfs om ze voor het eerst onder woorden te brengen. In hoofdstuk 7 kom ik terug op gebed, in het kader van Sarah Coakley en de ordening van verlangens.

6.6 Hoop op verandering

Bij verschillende vrouwen leeft de hoop dat er in de toekomst wél ruimte zal komen voor vrouwelijke ambtsdragers. Soms klinkt dit als een nuchtere verwachting: “Dat is toch gewoon een kwestie van tijd?” Dit hoort Tineke een ouder gemeentelid zeggen. “Dat vind ik altijd fijn om dat soort dingen even te horen.” De gedachte dat er langzaam beweging ontstaat binnen de kerkelijke kaders geeft sommigen moed. Esther verwoordt het zo: “Dat duurt misschien nog tien jaar. Nou ja, dan duurt het nog tien jaar, maar ik denk dat het onhoudbaar is om het zo vol te houden: alleen maar mannen in het ambt.”

Tegelijkertijd leeft er een ander soort hoop, die minder op concrete verandering gericht is en meer op het uiteindelijke herstel van alles. Tineke zegt: “Je kunt verlangen naar de komst van Gods Koninkrijk, omdat dan ook dit soort discussies gewoon klaar zijn. En dat we het elkaar daar ook niet zo moeilijk mee hoeven te maken.” In deze woorden klinkt een diep verlangen door naar een werkelijkheid waarin verschillen worden overstegen en onrecht verdwijnt. Niet meer door kerkelijke besluiten, maar door de komst van een nieuwe wereld waarin Gods wil volledig werkelijkheid wordt.

Deze twee vormen van hoop, de hoop op verandering binnen de kerk en de hoop op het Koninkrijk, leven naast elkaar. Soms vullen ze elkaar aan. Soms lijkt de tweede de eerste te relativiseren. In beide klinkt echter het verlangen door naar een rechtvaardigere werkelijkheid waarin iedereen, ook vrouwen, ten volle tot hun recht mogen komen.

7. Ordening van verlangens

7.1 Inleiding

In de gesprekken met vrouwen over hun positie in de kerk, waar zij geen toegang hebben tot het ambt, komt een veelheid aan reacties en houdingen naar voren. In sommige uitingen komt pijn of frustratie naar voren, uit andere manieren blijkt terughoudendheid, alternatieve wegen of juist innerlijke terugtrekking. Wat opvalt is dat deze verschillende copingstrategieën zelden als verzet worden gepresenteerd. Integendeel, de vrouwen bewegen zich binnen de gegeven kaders met opmerkelijke geestelijke veerkracht. Deze dynamiek laat zich vruchtbaar duiden met behulp van Sarah Coakleys theologie van de ordening van verlangens. In hoofdstuk 4 heb ik al beschreven hoe verlangens door middel van ascese, gebed en hoop hervormd worden in een proces van overgave en spirituele transformatie. In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre deze ordening zichtbaar wordt in de manier waarop vrouwen hun positie beleven en tegelijk waar de grenzen van dit concept voelbaar worden.⁶⁹

7.2 Zwijgen en ondergeschiktheid

Sommige vrouwen kiezen er op sommige momenten expliciet voor om te zwijgen of hun gedachten voor zichzelf te houden. Dat doen ze niet uit angst of gelatenheid, maar uit overtuiging, om geen onrust te veroorzaken, of juist om de vrede te bewaren en de gemeenschap belangrijker vinden dan hun eigen gelijk. Deze vorm van terughoudendheid zou snel kunnen worden gelezen als interne onderdrukking, maar Sarah Coakley biedt een alternatief kader. Zij beschrijft ascese niet als zelfverloochening omwille van leegte, maar als een bewuste oefening in zelfbegrenzing en overgave, ten dienste van een hoger doel. In het zwijgen van deze vrouwen resoneert zo'n vorm van spirituele discipline: het oefenen in trouw en verbondenheid, ook als dat betekent dat het eigen verlangen op de achtergrond moet blijven.

Toch is deze ascese niet vrijblijvend. Het is een spirituele oefening die kracht vereist, maar ook risico's met zich meebrengt. Zwijgen kan immers ook leiden tot het onzichtbaar worden van pijn, tot het verliezen van de taal om verlangen überhaupt te benoemen. Ascese als geestelijke praktijk veronderstelt vrijheid. Wanneer ascese een

⁶⁹ Zie bijlage 7 voor een analytisch kader (met dank aan R.G. den Hertog).

verplichting wordt, of een sociaal opgelegde norm, verliest het zijn kracht en wordt het juist een vorm van stil geweld.

7.3 Dienstbaarheid buiten het ambt

Waar het ambt ontoegankelijk blijft, zoeken veel vrouwen andere manieren om hun gaven in te zetten. In de interviews wordt dit zichtbaar in voorbeelden van inzet binnen de kerk voor jeugdwerk, pastoraat, diaconale taken of het zijn van vertrouwenspersoon of buiten de kerk in schoolbestuur of andere activiteiten. Deze houding getuigt van een opmerkelijke flexibiliteit. Het oorspronkelijke verlangen — bijvoorbeeld naar meebeslissen of -denken of geestelijke leiding — wordt niet onderdrukt, maar er vindt heroriëntatie plaats. Daarmee geven ze vorm aan hun verlangen naar betekenisvol geestelijk werk, of vinden ze een stem op plekken die hen wel ruimte geven. Coakleys theologie sluit hier op aan. Zij benadrukt dat verlangen geen rigide kracht is, maar een richtinggevende beweging die telkens opnieuw gevormd moet worden in relatie tot God en de gemeenschap. Het oorspronkelijk verlangen wordt niet onderdrukt, maar omgevormd.

Toch is ook hier een ambivalentie voelbaar. Het zoeken naar alternatieve vormen van dienstbaarheid vindt plaats binnen een systeem dat bepaalde mogelijkheden structureel uitsluit. De veerkracht van vrouwen is indrukwekkend, maar roept tegelijk vragen op over de duurzaamheid ervan: hoe lang blijft een verlangen vruchtbaar als het telkens verlegd moet worden?

7.4 Gebed als plaats van transformatie

Voor een deel van de vrouwen vormt gebed een plek van verwerking of overgave, al is bidden niet altijd een centrale of bewuste strategie in hun omgaan met de beperkte ruimte in de kerk. Sommige vrouwen omschrijven gebed als een moment van rust of een plaats om hun gevoelens neer te leggen bij God. Niet zozeer om verandering te bewerken, maar om stil te zijn en ruimte te ervaren. “Soms ben ik ook gewoon stil,” vertelt Esther.

Toch speelt gebed bij veel geïnterviewde vrouwen geen prominente rol in hun reflectie op kerk en positie. Het wordt vaker genoemd in algemene zin, als onderdeel van hun geloofsleven, dan als specifieke manier om met de ongelijkheid in de kerk om te gaan, zoals ook is te lezen in het vorige hoofdstuk.

In het licht van Sarah Coakleys theologie kan gebed worden opgevat als een plaats waar verlangens geordend worden, juist door overgave. Voor Sarah Coakley is Romeinen 8 belangrijk om gebed te duiden als een beweging waarin de Geest zelf meebidt met onuitsprekelijke verzuchtingen. In haar visie is gebed niet per se gericht op het krijgen van antwoorden, maar op het hervormen van het verlangen, het loslaten van controle en het leren leven in openheid.

Bij de vrouwen in dit onderzoek zien we echter vooral dat gebed vaak diffuus en persoonlijk blijft, zonder duidelijke koppeling aan hun kerkelijke positie. Enkele vrouwen spreken over twijfel, het niet-weten wat te bidden, of een gevoel van afwezigheid van God. “Of de Heilige Geest dan voor mij bidt? [...] Daar heb ik eigenlijk nooit zo bij stilgestaan,” zegt Rachel. Juist deze aarzelingen maken duidelijk dat de transformatieve kracht van gebed niet vanzelf spreekt.

Binnen de gereformeerde traditie ontbreekt vaak een praktijk van contemplatief of ontvankelijk gebed, zoals Coakley dat beschrijft. De nadruk ligt eerder op rationeel spreken tot God. Bij de vrouwen in dit onderzoek komt een dergelijke vorm dan ook nauwelijks expliciet naar voren. Tegelijkertijd blijft gebed theologisch gezien een ruimte waar ordening van verlangen mogelijk zou kunnen zijn, mits die ruimte bewust herkend, benoemd en gevoeld wordt.

Daar ligt ook een open vraag voor de toekomst: in hoeverre kan het gebed een plek worden waar zowel mannen als vrouwen niet alleen hun pijn of onmacht uitspreken, maar ook hun geestelijke heroriëntatie vinden? En wat vraagt het van de geloofsgemeenschap om zulke vormen van gebed te erkennen, te oefenen en te ondersteunen?

7.5 Hoop op verandering

Een aantal vrouwen blijft ondanks alles hopen op verandering. Soms voorzichtig, soms meer uitgesproken. “Misschien [...] duurt het nog tien jaar. Maar ik denk dat het onhoudbaar is om het zo vol te houden. Alleen maar mannen in het ambt” zegt één van hen. De verwachting van structurele verandering wordt meestal niet op de korte termijn geprojecteerd, maar leeft eerder als een toekomstbeeld dat men met zich meedraagt — een open mogelijkheid, gedragen in gebed. Coakley spreekt in dit verband over eschatologisch verlangen: een verlangen dat zich niet richt op onmiddellijke vervulling, maar op Gods toekomst. Deze hoop is geen passieve houding, maar een geestelijke kracht die verlangen levend houdt, zelfs wanneer het nu nog niet vervuld wordt.

Het is deze hoop die voorkomt dat verlangen verstart of verdampt. Zolang er hoop is, blijft er ook ruimte voor beweging, voor innerlijke groei, en voor het blijven oefenen in openheid. Tegelijk is het een kwetsbare hoop, die gemakkelijk vermoeid kan raken.

7.6 Moeheid en verstillig

Het gevaar bestaat dat vrouwen vermoeid raken van het voortdurende balanceren, van het zoeken naar woorden, het stilhouden van vragen, het telkens aanpassen. Een enkeling spreekt van een innerlijk terugtrekken: “Ik laat het gewoon helemaal los.” Dit kan een opmaat zijn naar vermoeidheid die een grens markeert, ook voor Coakleys theologie. Want waar geen ruimte meer is voor vrije overgave, waar verlangen geen uitweg meer vindt, daar wordt ordening niet langer een spirituele oefening maar een vorm van stagnatie. De ordening van verlangens vereist ontvankelijkheid én structurele ruimte binnen de begrenzing die God ons oplegt. Zonder die ruimte ; de geestelijke oefening van ordening van verlangens omslaan in verdoving, terugtrekking of vertrek uit de kerk.

7.7 Conclusie

De copingstrategieën die de vrouwen met wie ik heb gesproken hanteren vertonen sporen van wat Sarah Coakley aanduidt als de ordening van verlangens. In hun terughoudendheid, creativiteit, gebed en hoop klinkt een diepere geestelijke kracht door, geworteld in trouw aan God en gemeenschap. Tegelijk stellen hun ervaringen kritische vragen aan het concept zelf. Hoe lang kan verlangen geordend blijven als het niet beantwoord wordt? Wat gebeurt er als ascese geen keuze meer is, maar de enige en opgelegde weg? Deze vragen maken zichtbaar dat de ordening van verlangens niet los kan worden gezien van de sociale en structurele context waarin zij plaatsvindt. Het is precies daar, op het snijvlak van hoop en begrenzing, dat de geestelijke realiteit van deze vrouwen tot spreken komt en gehoord moet worden.

8. Conclusie en discussie

8.1 Conclusie

De vraag “Hoe ervaren vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde kerken hun positie in de kerk en zijn er sporen te vinden van de ordening van verlangens door middel van gebed en ascese (Sarah Coakley) in de manier waarop ze met deze ervaringen omgaan?”, heb ik kunnen beantwoorden.

Op basis van het gehouden onderzoek onder zes vrouwen uit verschillende gemeenten van de CGKN zonder vrouwelijke ambtsdragers, blijkt dat de meeste vrouwen hun positie in de kerk beleven als een spanningsveld. Ze voelen zich beperkt, niet gehoord en ondergewaardeerd, hoewel er op sommige plekken ook vrijheid en ruimte wordt ervaren. In andere domeinen van hun leven, zoals in hun opleiding, in hun werk en in hun maatschappelijke betrokkenheid, worden ze juist volop aangemoedigd om hun stem te laten horen en hun gaven te ontwikkelen; om het maximale eruit te halen. De discrepantie tussen kerk en samenleving vergroot dit gevoel. Er zit pijn in het feit dat ze geen ambt mogen bekleden, maar ook in het feit dat er nauwelijks ruimte is voor gesprek over de plek van de vrouw en voor hun perspectief. Enerzijds geeft deze stilte over hun eigen plek in de kerk de vrouwen het idee dat de huidige praktijk — alleen mannelijke ambtsdragers — de juiste is, terwijl zij zelf van de juistheid ervan niet overtuigd zijn. Anderzijds kan het ontbreken van gesprek ook de suggestie wekken dat ‘vrouw en ambt’ in de gemeente onbelangrijk is. Die stilte krijgt extra lading in het licht van de huidige spanningen binnen de CGKN, waarin het onderwerp vrouw en ambt een centrale rol speelt.

De copingstrategieën die vrouwen hanteren zijn divers. Allen zoeken ze bewust naar vormen van dienstbaarheid binnen de grenzen van wat mogelijk is. Soms trekken ze zich meer innerlijk terug. Dat deze strategieën zelden de vorm aannemen van protest of verzet is opvallend, temeer daar vrouwen wel degelijk pijn en worsteling ervaren over hun plek in de gemeente. Toch kiest geen van hen ervoor haar positie expliciet aan te vechten of openlijk ter discussie te stellen. In plaats daarvan laten ze een diepgewortelde spirituele houding zien, waarin dienstbaarheid, bescheidenheid en volharding centraal staan. Dit betekent echter niet dat het verlangen naar een andere werkelijkheid verdwenen is. Integendeel: juist in het zwijgen, het zoeken naar andere vormen van inzet en het, deels, vasthouden aan gebed en hoop, blijft het verlangen bestaan. Die verlangens zijn niet altijd expliciet of in woorden aanwezig, maar klinken door in de manier

waarop deze vrouwen hun betrokkenheid bij de kerk vormgeven: bijvoorbeeld in hun volhardende aanwezigheid, hun bereidheid om allerlei taken te vervullen, hun toewijding aan gebed en hun loyale inzet binnen de huidige bestaande kaders.

Door te onderzoeken of er in de copingsstrategieën van deze vrouwen sporen zijn te vinden van de ordening van verlangens, komt er een spirituele laag aan het licht die vaak onzichtbaar blijft in het kerkelijke debat. Coakley helpt om praktijken als zwijgen, dienen, bidden en hopen niet alleen te beschrijven als reactie op uitsluiting, maar ook als geestelijke houdingen waarin verlangen wordt geoefend, gevormd of bewaard. Haar concept van orde in verlangen geeft taal aan innerlijke processen waarin de Geest kan werken, juist in de spanning tussen wat is en wat zou kunnen zijn. Tegelijk vraagt Coakleys benadering om doordenking vanuit gereformeerd perspectief. Haar nadruk op het mystieke en contemplatieve gebed lijkt op het eerste gezicht wat ver af te staan van een traditie waarin het Woord, de prediking en het verbond centraal staan. Toch sluit haar visie verrassend goed aan bij klassieke noties uit de gereformeerde theologie. Denk aan Augustinus' uitspraak — het hart is rusteloos tot het rust vindt in God — waarin verlangen niet als probleem maar als kompas wordt gezien. Ook binnen het gereformeerde denken over roeping, genade en geestelijke vorming is er ruimte voor de gedachte dat verlangen gezuiverd, getoetst en gericht wordt door Gods Geest; onder het Woord, in het gebed, en binnen de gemeenschap. Coakley kan zo gelezen worden als een gesprekspartner die deze traditie niet vervangt, maar verrijkt.

8.2 Discussie

Deze studie roept vragen op die verder reiken dan de zes interviews die eraan ten grondslag liggen. Vervolgonderzoek zou kunnen verkennen hoe het verlangen naar geestelijk leiderschap zich ontwikkelt bij vrouwen die juist wél ambtelijk actief zijn, bijvoorbeeld binnen de NGK of andere protestantse kerken. Ook kan nader onderzocht worden hoe mannen binnen de CGKN omgaan met deze thema's, zowel in leidinggevende posities als in de gemeente. Daarnaast is het zinvol om te kijken naar de rol van liturgische praktijken en geloofsopvoeding. In aansluiting bij Coakleys werk kunnen deze praktijken worden gezien als plekken waar verlangens niet alleen geuit, maar ook hervormd en geordend worden.

De verhalen in dit onderzoek laten zien dat veel vrouwen binnen de CGKN een diep doorleefd verlangen kennen om hun gaven ten dienste van de gemeente in te zetten. Zij doen dat met trouw, liefde en geestelijke toewijding, vaak zonder officiële erkenning of

ruimte. Door hun ervaringen te lezen in het licht van Sarah Coakleys theologie van verlangen, gebed en ascese, wordt duidelijk dat dit verlangen niet zomaar een persoonlijke voorkeur is, maar een geestelijke beweging. In lijn met de christelijke traditie – waarin roeping, beproeving en vorming onlosmakelijk verbonden zijn met het werk van de Geest – roept dit de vraag op of het gesprek over wie welke rol in de kerk mag vervullen niet te eenzijdig benaderd is vanuit het ambt, en onvoldoende vanuit een besef van het werk van de Heilige Geest. In het werk van Coakley staat juist de prioriteit van de Geest centraal, als dragende kracht in processen van roeping en transformatie.

Toch valt op dat binnen de CGKN het gesprek over vrouwelijke roeping uitblijft. Uit het onderzoek is gebleken dat in vier van de zes gemeenten helemaal niet gesproken wordt over de positie van de vrouw in de kerk. In een gemeente is hierover een besluit genomen zonder betrokkenheid van (vrouwelijke) gemeenteleden, terwijl slechts bij een van de respondenten het gesprek gemeentebreed is gevoerd. Deze overwegende stilte is niet neutraal van aard, maar theologisch geladen. Vrouwen die hun roeping ervaren en gehoor willen geven aan de stem van de Geest, vinden weinig ruimte om die stem ook daadwerkelijk te laten klinken. In kerkelijke vergadering, op kansels en in officiële documenten blijft hun stem vaak afwezig. Dit zwijgen werkt niet alleen ontmoedigend, het vormt ook een barrière voor geestelijke groei, erkenning en gerechtigheid binnen het lichaam van Christus. In die stilte klinkt niet alleen de afwezigheid van woorden, maar ook het ontbreken van luisterbereidheid voor wat vrouwen inbrengen, ook — of misschien juist — op plekken waar de besluiten vallen. Hoewel dit onderzoek slechts zes vrouwen omvat, komt in hun ervaringen een gedeeld verlangen naar voren: meer ruimte voor vrouwelijke inbreng in de gemeente. Om te voorkomen dat deze en andere vrouwen ontmoedigd raken (door voortdurend balanceren of aanpassen), zich terugtrekken of misschien zelfs de kerk verlaten, is het van belang dat de kerk dit stilzwijgen doorbreekt. Dit vergt een actieve luisterhouding ten aanzien van de verlangens die onder vrouwen leven. Die verlangens zijn geen incidentele signalen, maar een uitdrukking van een geestelijke werkelijkheid die theologisch en pastoraal doordacht zou moeten worden.

Zonder deze vraag dogmatisch te willen beslechten, pleit dit onderzoek voor een fundamentele heroverweging van het ambt in het licht van vrouwelijke roeping. Wanneer verlangen, dienstbaarheid en geestelijke vrucht zichtbaar zijn in het leven van vrouwen, zou de kerk dit verlangen bij vrouwen serieus moeten nemen, omdat de Heilige Geest ook in vrouwen werkt, en die roeping iets van de Geest zou kunnen zijn. Zou de kerk vrouwen niet veel meer kunnen bevestigen, ondersteunen en toerusten in hun roeping en verlangen? Het ambt is immers niet in de eerste plaats een machtsstructuur, maar een

vorm van dienstbaarheid in gehoorzaamheid aan Christus. Waar vrouwen in die dienst staan, verdient dat erkenning, omdat de Geest werkt in mannen en in vrouwen.

Samenvatting

De vraagstelling van dit onderzoek luidt:

Hoe ervaren vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde kerken hun positie in de kerk en zijn er sporen te vinden van de ordening van verlangens door middel van gebed en ascese (Sarah Coakley) in de manier waarop ze met deze ervaringen omgaan?

In de inleiding wordt de spanning geschetst waarmee vrouwen binnen de reformatische traditie kunnen worstelen. In studie en werk worden ze aangemoedigd om hun talenten ten volle te benutten (een vrucht van de emancipatiebeweging van de afgelopen eeuw). In de kerk echter geldt een duidelijke begrenzing: de ambten zijn voor vrouwen gesloten. Deze discrepantie kan leiden tot spanning.

Hoofdstuk twee onderzoekt de positie van vrouwen in de CGKN aan de hand van synodale rapporten vanaf 1998. Hoewel ambten formeel voor hen gesloten blijven, moedigt de synode kerken aan om vrouwen zoveel mogelijk in te zetten op basis van hun door God gegeven gaven.

Het theologisch kader wordt gevormd door Sarah Coakleys concept van de ordening van verlangens. Volgens Coakley moeten verlangens nieuwe richting krijgen, met God als uiteindelijk oriëntatiepunt. Contemplatief gebed en ascese gelden daarbij als middelen tot ordening.

In gesprekken met zes vrouwen uit verschillende gemeenten binnen de CGKN zonder vrouwelijke ambtsdragers, werd gesproken over hun ervaringen en hun manieren van omgaan met de beperkingen. De meeste vrouwen ervaren een kloof tussen hun maatschappelijke en kerkelijke positie. In veel gemeenten wordt het gesprek over vrouw en ambt nauwelijks gevoerd, wat als een gemis wordt ervaren. Tegelijkertijd benoemen de vrouwen ook positieve aspecten in hun kerkelijke betrokkenheid: gemeenschap, erkenning en de mogelijkheden die er wél zijn. Ondertussen wordt het ontbreken van vrouwelijke ambtsdragers gezien als een gemiste kans, zowel voor de gemeente als voor de CGKN in bredere zin.

De manieren waarop vrouwen omgaan met hun ondergeschikte positie zijn divers. Ze maken hun verlangen ondergeschikt aan het belang van bijvoorbeeld de vrede van de gemeente; ze zwijgen en leggen de situatie in Gods hand. Ook zoeken ze naar vormen

van dienstbaarheid buiten het ambt. Gebed speelt hierbij soms een rol, evenals de hoop op verandering in de toekomst. Dit is een eschatologisch verlangen dat gericht is op Gods ingrijpen.

In hoofdstuk zeven wordt teruggeblikt op de data, gezien vanuit Coakleys idee van de ordening van verlangens. Ascese is zichtbaar in het zwijgen en het zich onderschikken aan het grotere geheel. De keuze om dienstbaar te zijn buiten het ambt, duidt op een omvorming van verlangen. In de ogen van Coakley is gebed een plaats waar verlangen geordend wordt. Gebed lijkt nu heel soms zo'n plek te zijn. De hoop op verandering is een eschatologisch verlangen dat wacht op Gods toekomst. Tegelijkertijd laten de data ook zien dat deze houding kan leiden tot stagnatie, wanneer structurele ruimte ontbreekt. Dit markeert ook een grens aan de toepasbaarheid van Coakleys benadering.

De zes geïnterviewde vrouwen ervaren spanning tussen hun maatschappelijke positie en hun kerkelijke mogelijkheden. Hun manieren van omgaan met deze spanning kunnen - in het licht van Coakleys theologie - worden gezien als spirituele praktijken: oefeningen in het ordenen van verlangen. Daarnaast biedt haar Anglicaanse benadering een verrijkend perspectief voor de gereformeerde theologie.

Discussiepunten zijn: hoe beleven vrouwen die wél een ambt bekleden hun verlangen, en hoe mannen hun rol ervaren binnen dit spanningsveld van verlangen. Belangrijker echter is de vraag hoe er in de kerk gesproken kan worden over het verlangen van vrouwen en hoe de stilte die hierover in sommige kerken is, doorbroken kan worden. Dit is in het belang van vrouwen én in het belang van de Kerk van Jezus Christus.

Bibliografie

Adu, P., reg. *mastering Qualitative Data Coding with ATLAS.ti: A Step-by-Step Guide*.

Atlas.ti: How To Use IT. MP4. https://www.youtube.com/watch?v=Wj45MVxHWOA&list=PLSOjmgd2Fg_kH-20UsNfOSorzi-f8aFO9&index=3. [laatst

geraadpleegd: 26 februari 2025].

Adu, P., reg. *Mastering Theme Development in ATLAS.ti: A Step-by-Step Guide*. Atlas.ti:

How To Use It. MP4. https://www.youtube.com/watch?v=dGDGof3RAN8&list=PLSOjmgd2Fg_kH-20UsNfOSorzi-f8aFO9&index=4. [laatst

geraadpleegd: 10 maart 2025].

Bosman, F., *Toptheologen. The Next Generation. Zeven moderne theologen tussen kerk, cultuur en wetenschap*. Heewijk-Dinther: Abdij van Berne, 2015.

Bryman, A., *Social Research Methods*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2012.

Calvijn, J., *Calvijn over Genesis 1-3*. Vlaardingen: Uitgeverij Bolland, 1968.

Cameron, H., *Talking About God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*. London: SCM Press, 2010.

Cameron, H. En C. Duce, *Researching Practice in Mission and Ministry: A Companion*. London: SCM Press, 2013.

Coakley, S., *God, Sexuality and the Self: An Essay 'on the Trinity'*. Cambridge: University Press, 2013.

Coakley, S., *The new asceticism: sexuality, gender and the quest for God*. London: Bloomsbury, 2015.

Sarah Coakley. *A Theology of Desire with the Revd Dr Sarah Coakley (2015)*. 2 okt. 2017. St Paul's Cathedral. z.d. <https://www.youtube.com/watch?v=vxkHBKM4hMQ> [24 juni 2025].

Criado-Perez, C., *Onzichtbare vrouwen: waarom we leven in een wereld voor en door mannen ontworpen*. Amsterdam: Prometheus, 2021.

Eindrapport deputaten voor vragen rond vrouw en ambt - Generale Synode 1998 deel 1. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, z.d. <https://cgk.nl/wp-content/>

uploads/2023/08/Eindrapport-deputaten-voor-vragen-rond-vrouw-en-ambt-GS-1998-deel-1.pdf. [laatst geraadpleegd: 30 juni 2025].

Eindrapport deputaten voor de vragen rond vrouw en ambt - Generale Synode 1998.

Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, 2025. <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/08/Eindrapport-deputaten-voor-vragen-rond-vrouw-en-ambt-GS-1998-deel-2.pdf>. [laatst geraadpleegd: 30 juni 2025].

Eindrapport studiedeputaatschap Dienst van de vrouw - Generale Synode 2001.

Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, z.d. <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/08/Eindrapport-Dienst-van-de-vrouw-GS-2001.pdf>. [laatst geraadpleegd: 30 juni 2025].

Evers, J., *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Amsterdam: Koninklijke Boom uitgevers, 2015.

Hertog, R.G. den, *Sharing the Body of Christ: Towards an Ecumenically Informed Reformed Theology of Ministry from a Missionary Perspective*. Utrecht: Eburon Academic Publishers, 2023.

Huijgen, A., *Maria: Icoon van genade*. Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2022.

Jansen, S., *De omwenteling: of de eeuw van de vrouw*. Amsterdam: Ambo|Anthos, 2022.

Kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland: het laatst gewijzigd en aangevuld door de generale synode van Dordrecht/Nunspeet (2019-2022). Uitgave op last van de generale synode van Dordrecht 2019-2022. <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/07/CGK-Kerkorde-2022-2410.pdf>. [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

Klein - den Hertog, H. 'Refovrouw worstelt in toenemende mate met genderkloof'. *Reformatorisch Dagblad* (Apeldoorn), 20 november 2023.

Luther's works [American Edition]. Concordia; Philadelphia: Fortress, 1953.

Maso, I. en A. Smaling. *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Meppel: Boom Lemma Uitgevers, 2004.

Nu.nl. 'Erasmus MC opent vrouwencentrum: kennis over geneeskunde nog "te mannelijk"'. 7 maart 2025. <https://www.nu.nl/binnenland/6348319/erasmus-mc-opent->

vrouwencentrum-kennis-over-geneeskunde-nog-te-mannelijk.html. [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

Paul, Herman. *Shopper in advent: een kleine theorie van secularisatie*. Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2020.

Rapport 2 van commissie 7 inzake revisieverzoeken 'Vrouw en ambt' GS 2025. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, z.d. https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/07/231015-CGK-Vrouw-en-ambt-BW_3e_LR.pdf. [laatst geraadpleegd: 30 juni 2025].

Rapport van de studiec ommissie hermeneutiek. 9.37 GS 2025. z.d. <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2024/11/9.37-p.1-14-Rapport-commissie-hermeneutiek.pdf>. [laatst geraadpleegd: 22 juli 2025].

Sarah C., "A Theology of Desire with the Revd Dr Sarah Coakley (2015)", *St. Paul's Cathedral*. 2 okt. 2017. https://open.spotify.com/search/st.%20paul's%20catera;?flow_ctx=ed9a6741-7c0e-4fda-f5e-4ce024aa7f15:1753474775 [laatst geraadpleegd: 11 juni 2025].

Slee, N., *Women's faith development: patterns and processes. Explorations in practical, pastoral, and empirical theology*. Aldershot: Ashgate, 2004.

Smith, James K. A. *You are what you love: the spiritual power of habit*. Grand Rapids: Brazos Press, 2016.

Swinton, J. En H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*. London, SCM Press, 2016. https://ereader.perlego.com/1/book/1437367/6?element_originalid=toc_marker-5 [laatst geraadpleegd: 26 juli 2025].

Thompson, J. L., *Genesis 1-11*. Reformation Commentary on Scripture Series, v. Old Testament Volume 1. Westmont: InterVarsity Press, 2014.

Traag, T. *Opleiding en werk: twee generaties vrouwen vergeleken*. 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/opleiding-en-werk-twee-generaties-vrouwen-vergeleken?onepage=true>. [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

Vrouw en ambt - Rapporten generale synode 2019-2022. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, z.d. https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/07/231015-CGK-Vrouw-en-ambt-BW_3e_LR.pdf. [20 juli 2025].

Vyhmeister, Nancy J., en Terry Dwain Robertson. *Your guide to writing quality research papers for students of religion and theology*. Grand Rapids: Zondervan Academic, 2020.

World Economic Forum. *Global Gender Gap Report 2025*. https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf. [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

https://nl.wikipedia.org/wiki/Equal_Pay_Day [laatst geraadpleegd: 2 augustus 2025].

Bijlagen

Bijlage I - Vragenlijst 1

1. Algemene Achtergrond

- Gezinssituatie en woonplaats: Kunt u kort iets vertellen over uw gezin en waar u woont?
- Hoe lang bent u lid van uw huidige kerkelijke gemeente?

2. Kerkelijke Gemeente en Visie op Vrouw en Ambt

- Hoe zou u uw kerkelijke gemeente omschrijven (grootte, sfeer, betrokkenheid)?
- Is er binnen uw gemeente een expliciete visie op de rol van vrouwen? Hoe wordt dit gecommuniceerd?
- Wordt er gesproken over de positie van vrouwen in het ambt? Hoe ervaart u deze gesprekken?
- Hoe ervaart u de beperkingen van uw positie binnen de kerk, vooral met betrekking tot het ontbreken van toegang tot de kerkelijke ambten?

3. Uw Rol in Werk en Kerk

- Wat voor werk doet u en welke rol heeft u daarin?
- Hoe ervaart u uw positie en erkenning in uw werk?
- Heeft u taken of rollen in de kerk? Welke?
- Voelt u verschil tussen uw rol in werk en in de kerk? Hoe ervaart u dat?
- Ervaart u spanning of discrepantie tussen uw rol in de kerk en in andere aspecten van uw leven?
- Zo ja, welke? Zo nee, kunt u dat verklaren?

4. Omgaan met de Kerkelijke Situatie

- Hoe gaat u om met uw positie in de kerk?
- Welke rol speelt geloof of spiritualiteit hierin?- Zijn er bepaalde gewoonten of manieren van denken die u helpen om hiermee om te gaan?
- Wat betekent gebed voor u in relatie tot uw positie in de kerk?
- Heeft u wel eens bewust iets gelaten of anders gedaan om beter met uw situatie om te kunnen gaan?

5. Afsluiting

- Is er nog iets dat u wilt toevoegen over uw ervaring?

Bijlage II - Vragenlijst 2

- Wat is je eigen standpunt inzake vrouw en ambt?
- Als je nadenkt over je gemeente, wat voor gevoelens komen er dan in je op? Je mag hier zoveel antwoorden geven als je wilt.
- Als ik je vraag naar je plek in de gemeente als vrouw, hoe omschrijf je je gevoelens dan? Interessant voor mij om te weten of en eventueel hoe dat anders is, dan hoe je je over je gemeente voelt.
- Heeft je gemeente een standpunt ingenomen inzake vrouw en ambt? En zo ja, wat is dat standpunt?
- Als je gemeente geen standpunt heeft over vrouw en ambt, wat vind je daarvan?
- Als je gemeente wel een standpunt heeft, wat vind je van de manier waarop dat standpunt tot stand is gekomen?
- Wordt er in je gemeente gesproken over het onderwerp vrouw en ambt?
- Hoe vindt dat eventuele gesprek plaats? Is dat bijvoorbeeld alleen informeel, of ook tijdens een gemeentevergadering bijvoorbeeld? En wat vind je daarvan?
- Welke plaats neemt gebed in met betrekking tot het onderwerp vrouw en ambt en hoe jij ermee omgaat?
- Kun je je manier van bidden omschrijven? Vertel iets over frequentie, wat voor formulering, hardop of zacht, met of zonder een Bijbelgedeelte. Probeer uitgebreid te zijn.
- Bid je wel eens zonder woorden? (Dit heeft specifiek te maken met wat Sarah Coakley over gebed schrijft. Haar spirituele praktijken laat ik terugkomen in mijn thesis. Vandaar dat ik hier iets over moet kunnen zeggen. Dat geldt ook voor de volgende vraag.)
- Hoe zie jij de rol van de Heilige Geest in je gebedsleven? Hoe zie jij de rol van de Heilige Geest met betrekking tot hoe jij bidt voor en over vrouwen in de kerk?
- Hoe helpt bidden je om om te gaan met je positie in de kerk?
- Heb jij de synode gevolgd? (Misschien dat ik er iets mee doe, misschien niet, maar ik kan het niet helemaal negeren, denk ik)
- Waarom (niet) en hoe (als je het wel volgde)?
- Wat vond je ervan? Wat raakte je in het bijzonder, en waarom?
- Hoe (als dat het geval is) heeft de synode en het verloop ervan je gevoelens over vrouw en ambt beïnvloed?

Verlangen en Beperking

Een onderzoek naar de ervaringen van vrouwen binnen de CGK,
een kerkgenootschap waar het ambt voor hen is gesloten

Geachte deelnemer,

Met deze informatiebrief willen wij u vragen of u wilt meedoen aan ons onderzoek. In deze brief krijgt u uitleg over wat het onderzoek inhoudt. U leest hier wat het doel van het onderzoek is, welke gegevens we willen verzamelen en hoeveel tijd of inspanning het onderzoek van u vraagt. Lees deze informatie rustig door en vraag de onderzoeker om uitleg als u vragen heeft.

Als u de informatie goed hebt doorgelezen en uw eventuele vragen hebt gesteld, kunt u beslissen of u wilt deelnemen aan het onderzoek. Meedoen is vrijwillig. Als u mee wilt doen, vul dan het toestemmingsformulier in dat u vindt in de bijlage.

1. Doel van het onderzoek

In dit onderzoek staat de ervaring van vrouwen centraal. Het gaat er vooral om hoe vrouwen binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken hun positie in de kerk ervaren, wanneer ze uitgesloten van de ambten en alles wat daarbij hoort. De vragen die in dit onderzoek worden gesteld zijn de volgende:

De hoofdvraag is:

Hoe ervaren vrouwen binnen de CGK hun positie in de kerk en in hoeverre biedt spiritualiteit hen een middel om daarmee om te gaan?

Hieruit komen de volgende deelvragen:

1. Hoe ervaren vrouwen binnen de CGK de beperkingen van hun positie in de kerk, vooral door het ontbreken van toegang tot de kerkelijke ambten en alles wat daarbij hoort?
2. Welke vormen van coping gebruiken vrouwen binnen de CGK om om te gaan met hun positie in de kerk en welke rol speelt spiritualiteit hierin?
3. In hoeverre sluiten de ideeën van Sarah Coakley aan bij de ervaringen van vrouwen binnen de CGK (dit is iets dat ik achteraf ga onderzoeken, op basis van de uitkomsten van de interviews. Hier is geen voorkennis voor nodig. Ik wil niet te sturend interviewen)

2. Wat is de achtergrond van het onderzoek

Eenzijds is de aanleiding dat binnen de CGK de discussie over vrouw en ambt al een aantal jaren wordt gevoerd op het niveau van de synode, dat het een zogenaamd 'heet hangijzer' is die de kerk kan doen breken. Anderzijds is het ook een persoonlijke zoektocht naar wat de Bijbel zegt over de rol van de vrouw en mijn eigen ervaringen die een rol spelen. Het is actueel in de kerk en er wordt over geschreven en over nagedacht. Zo las ik 20 november 2023 in het Reformatorisch Dagblad het volgende, n.a.v. de studiedag van de Dutch Bibelbelt Society: Er is volgens haar (mevr. Pons, een van de sprekers) een „stille revolutie” gaande onder refovrouwen. Ze zijn hoger opgeleid dan hun moeders en oma's en ze werken vaker buitenshuis. Niet alleen uit financiële nood, maar ook en vooral omdat ze zichzelf wilde ontplooiën....Maar op plaatsen waar mannen een leidinggevende positie hebben, lijkt alles bij het oude te blijven....Die dubbelheid –aan de ene kant als vrouw hoogopgeleid zijn en een goede baan hebben en aan de andere kant zien dat er op bepaalde plekken geen ruimte is voor jouw geluid– kan vrouwen in serieuze problemen brengen....De religieuze wereld botst met de dagelijkse praktijk.

Ik voel dat zelf zo, maar is dat voor iedereen zo? Ik hoor graag uit de mond van vrouwen hoe zij dit ervaren.

3. Hoe verloopt het onderzoek

Ik wil een verkennend onderzoek doen naar de beleving van vrouwen in de kerk. Dit wil ik doen door middel van een kwalitatief interview: Een kwalitatief interview is een vorm van informatieverzameling, waarbij de interviewer één of meer respondenten bevraagt op grond van een onderzoeksvraagstelling. Daarbij geeft de interviewer aan de respondenten ruimte voor uitwijding - in hun eigen woorden - over de door hen ervaren feiten, hun beleving, betekenisverlening en nuanceringen met betrekking tot het onderwerp van onderzoek en eventuele effecten daarvan op hun leven. De interviewer probeert daarmee de leefwereld van de respondenten te begrijpen en doorgronden.⁷⁰

Kwalitatieve interviews zijn vooral gericht op het achterhalen van de ervaring, beleving en wijze van ordening van hun wereld door respondenten. (...) Kwalitatief interviewen vereist daarom openheid, interesse, respect voor de mening/beleving van de respondent, intens luisteren en systematische pogingen de respondent te verstaan⁷¹.

De gesprekken worden opgenomen en uitgeschreven, waarbij alle persoonlijke kenmerken die de gesprekken naar u kunnen herleiden worden verwijderd. Vervolgens worden de gegevens geïnterpreteerd en verwerkt in de uiteindelijke thesis.

4. Wat wordt er van u verwacht

Graag zou ik van u uw gedachten horen over dit onderwerp. Ik heb hiervoor interviewvragen opgesteld. In een online-ontmoeting, die naar verwachting 1-1,5 uur duurt, zou ik die vragen graag aan u voorleggen en hier verder over in gesprek gaan. Het kan zijn dat er nog een tweede interview nodig is, maar dat kan ik nu nog niet zeggen.

5. Mogelijke voor- en nadelen

U heeft zelf waarschijnlijk geen direct voordeel van deelname aan dit onderzoek. Voor de toekomst kan het onderzoek wel nuttige gegevens opleveren en bijdragen aan de kennis over hoe vrouwen in de kerk hun positie ervaren en hoe ze omgaan met de beperkingen die er voor hun positie zijn.

6. Als u niet wilt meedoen of wilt stoppen met het onderzoek

U beslist zelf of u meedoet aan het onderzoek. Deelname is vrijwillig. Als u besluit niet mee te doen, hoeft u verder niets te doen. U hoeft dan niets te tekenen. U hoeft ook niet te zeggen waarom u niet wilt meedoen. Als u wel meedoet, kunt u zich altijd bedenken en toch stoppen. Ook tijdens het onderzoek. De gegevens die tot dat moment zijn verzameld, worden gebruikt voor het onderzoek.

7. Einde van het onderzoek

Uw deelname aan het onderzoek stopt als alle benodigde data verzameld is, als u zelf kiest om te stoppen of als de onderzoeker het beter voor u vinden om te stoppen. Het hele onderzoek is afgelopen als alle deelnemers klaar zijn. Na het verwerken van alle gegevens informeert de onderzoeker u over de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek. Dit gebeurt ongeveer 4 maanden na uw deelname.

8. Gebruik en bewaren van uw gegevens

De gegevens die tijdens dit onderzoek worden verzameld, worden uitsluitend gebruikt voor academische doeleinden in het kader van mijn masterthesis over de ervaringen van vrouwen binnen de CGK met betrekking tot hun positie in de kerk. Hieronder licht ik per onderzoeksdoel toe hoe de gegevens worden gebruikt en bewaard:

1. Inzicht in de ervaringen van vrouwen in de kerk

⁷⁰ Evers, J.. 'Kwalitatief interviewen: kunst én kunde'. (Koninklijke Boom uitgevers), 2015, p.35

⁷¹ Maso & Smaling, 1998; Stroeken, 2000, geciteerd in Evers, 'kwalitatief interviewen', p. 46

- De verzamelde gegevens uit de interviews worden geanalyseerd om een beter beeld te krijgen van hoe vrouwen hun positie binnen de kerk beleven en hoe dit hun dagelijks leven beïnvloedt.
 - De antwoorden worden anoniem verwerkt en in de thesis alleen gedeeld in geanonimiseerde vorm.
2. **Onderzoek naar copingstrategieën**
- De gegevens worden geanalyseerd om te onderzoeken of en hoe spiritualiteit vrouwen ondersteunt in hun positie binnen de kerk.
 - Persoonlijke details worden niet herleidbaar gebruikt en blijven vertrouwelijk.
3. **Wetenschappelijke publicatie**
- De resultaten van het onderzoek kunnen worden opgenomen in toekomstige academische publicaties. Hierbij blijven alle gegevens anoniem en worden geen persoonsgegevens gedeeld.

Hoe beschermen we uw privacy?

Om uw privacy te beschermen geven wij uw persoonsgegevens, zoals uw naam en adres, een code. De code bewaren we op een beveiligde plek op de universiteit. Als we uw gegevens verwerken, gebruiken we steeds alleen die code en niet uw persoonsgegevens, zoals uw naam. Ook in rapporten en publicaties over het onderzoek kan niemand terughalen dat het over u ging. Al uw gegevens blijven vertrouwelijk. Alleen de onderzoekers weten welke code u heeft.

Wie kunnen uw gegevens zien?

Sommige mensen mogen uw persoonsgegevens inzien. Dit is om te controleren of het onderzoek goed en betrouwbaar is. Mensen die uw gegevens kunnen inzien zijn. Drs. E.E. van der Veer, en de begeleiders Prof. Dr. M.J. Kater, en Prof. Dr. A. De Muynck.. Als u de toestemmingsverklaring ondertekent, geeft u toestemming voor het verzamelen, bewaren en inzien van uw persoonsgegevens door deze personen.

Hoelang bewaren we uw gegevens?

De onderzoekers zijn wettelijk verplicht om uw gegevens 10 jaar te bewaren.

9. Vergoeding voor meedoen

Deelname aan het onderzoek kost u niets. U wordt niet betaald voor het meedoen aan dit onderzoek.

10. Ethische toetsing en klachten

De onderzoeksopzet is beoordeeld door de Ethische Commissie van de Theologische Universiteit Apeldoorn en voldoet aan de ethische richtlijnen van deze instelling. Heeft u klachten, dan kunt u zich in eerste instantie wenden tot de onderzoeker. Is uw klacht daarmee niet opgelost, dan kunt u een klacht indienen via jakarels@tua.nl.

11. Heeft u vragen?

Bij vragen kunt u contact opnemen met:

- Naam: Eelkje van der Veer
- Email: eevanderveer@student.tua.nl
- Telefoon: 06-12930112
- Adres: Bergakkerweg 11, 8071 CC. Nunspeet

12. Hoe geeft u toestemming voor dit onderzoek?

U kunt eerst rustig nadenken over deelname aan dit onderzoek. Daarna vertelt u de onderzoeker of u de informatie begrijpt en of u wel of niet wilt meedoen. Wilt u meedoen? Dan vult u het toestemmingsformulier in dat u bij deze informatiebrief vindt.

Bijlage IV - Toestemmingsverklaringsformulier onderzoek (informed consent)

Hoofdonderzoeker

Naam: Eelkje van der Veer
E-mail: eevanderveer@student.tua.nl
Telefoon: 06-12930112

Titel onderzoek:

Beste deelnemer,

Wilt u dit formulier goed doorlezen en als u akkoord gaat met alle genoemde punten, dit formulier ondertekenen?

- Ik heb de informatiebrief gelezen. Ook kon ik vragen stellen. Mijn vragen zijn goed genoeg beantwoord. Ik had genoeg tijd om te beslissen of ik meedoe.
- Ik weet dat meedoen vrijwillig is. Ook weet ik dat ik op ieder moment kan beslissen om te stoppen met het onderzoek. Ik hoef dan niet te zeggen waarom ik wil stoppen.
- Ik begrijp dat de gesprekken zullen worden opgenomen en uitgeschreven. Het verkregen audiomateriaal en uitgeschreven tekst zal alleen voor analyse worden gebruikt en niet openbaar gemaakt worden.
- Ik weet dat de gegevens vertrouwelijk zullen worden behandeld en dat resultaten van het onderzoek alleen anoniem aan derden bekend gemaakt zullen worden.
- Ik geef toestemming om mijn gegevens nog 10 jaar na dit onderzoek te bewaren.
- Ik wil meedoen aan dit onderzoek.

Naam deelnemer:

Handtekening:

Datum : __ / __ / __

In te vullen door de uitvoerende onderzoeker

- Ik verklaar dat ik deze deelnemer volledig heb geïnformeerd over het genoemde onderzoek.
- Als er tijdens het onderzoek informatie bekend wordt die de toestemming van de proefpersoon zou kunnen beïnvloeden, dan breng ik hem/haar daarvan tijdig op de hoogte.

Naam onderzoeker: Eelkje van der Veer

Handtekening:

Datum: 22 / 01 / 2025

E.E. van der Veer

De deelnemer krijgt een volledige informatiebrief mee, samen met een kopie of duplicaat van het getekende toestemmingsformulier.

Bijlage V - Thematische clustering van codes

Achtergrond

Opvattingen over gemeent e en ambt.	Bijbel en vrouw in ambt	Over de geïntervi ewden	En hun gemeentes	Gesprek over vrouw en ambt	Synode en vrouw en ambt	Rol geïntervi ewden in hun kerk	Standpunt van de gemeent e	Voordele n van gemengde teams.
Ambt is veeleisend	Bijbel geeft geen duidelijk antwoord	Eigen positie mbt vrouw en ambt	Omschrijving gemeente	Gesprek onvermijdelijk in huidig klimaat		Gevraagd voor commissies	Standpunt KR niet bekend	Veelkleurigheid geeft betere besluitvorming
Geen vrouwen maakt toekomst kerk zorgelijk	Bijbels gezien geen bezwaar vrouw en ambt	Gezinssituatie	Gemeente bijzonderheden	Gesprek open voeren brengt je verder		Taak in de kerk	Vrouw in ambt kan niet in gemeente	Vrouw en ambt is niet tegen te houden
Kerkenwerk is vrijwillig, andere dynamiek		God belangrijk voor haar	Gemeente en vrouw en ambt				Wachten op toestemming synode	Vrouwelijke inbreng verrijkend voor gemeente
Veel moeite kerkenraad te vullen		Kerkelijke achtergrond	Gemeente moeiten					Man (zegt dat nog iets over de vrouw?)
		Loopbaan	Gemeente positieve kant					
		Opleiding						
		Persoonlijk geen uitgesproken mening						
		Rebelse persoonlijkheid						
		Verworvenheden feminisme 'omarmd'						
		Waarom CGK						

Ervaringen van vrouwen

Ervaring en discussie vrouw en ambt	Ervaring en gemeente	Ideeën over ambt en rol vrouwen	(On)Bijbels	Discrepancie werk en kerk	Frustraties	Gesprek over vrouw en ambt	Plek vrouw in de kerk	Positieve ervaringen en eigen verantwoordelijkheid
Geen standpunt is ook een standpunt	Actieve jeugd in de kerk	Ambt geven aanzien	Bijbelse onderbouwing onduidelijk	Discrepancie werk en kerk	Frustratie vrouw en ambt onwelkom	Geen gesprek over vrouw en ambt	Geen vrouw in ambt niet uit leggen	Niet weggijken van eigen verantwoordelijkheid
Aanlopen tegen menselijke beperkingen?	Gevoelens van verbondenheid met gemeente	Behoeftes aan vrouwen in ambt	Discrepancie / onbegrip over gang van zaken	Geen carrière in de kerk mogelijk	Gespreks onderwerp creëert het probleem	Gesprek gaat gepaard met emoties	Helpt gemeente wordt 'buitenge sloten'	Positieve ervaringen vrouwen in gemeente
Angst, weerstand in de gemeente	Huisbezoek geen geschikte setting voor discussie	Vrouw en ambt binnenkort (hopelijk) ingevoerd	Discussie CGK niet tot eer van God	Jeugd discrepantie kerk-wereld	Goed fout geen fijne houding in kerk	Gesprek voeren met predikant	Het wringt in eigen hoofd	
Bezinning in KR buiten gemeente om	Ontwikkeling persoonlijk en kerk /niet synchroon/			Onderne mer doet alles zelf (ook vrouw)	Invloed vers. Culturen op plek vrouw	Gesprek wordt slecht gevoerd	In de gemeente zou het anders moeten zijn	
Behoeftes dat gemeente zich uitspreekt	"Werkwijze levert geen verbinding met kerkenraad op.	Tot 95%, geen eindverantwoordelijkheid		Beweging kerk tegengesteld aan maatschappij		Het gesprek wordt gevoerd	Kan ik leven met de (on)mogelijkheden voor vrouwen in de kerk?	
Carrière vrouw geen garantie voor pro-vrouw visie						Minderheidsstandpunt, heeft geen zinnen	Negatieve gevoelens over positie in de kerk	

Ervaring en discussie vrouw en ambt	Ervaring en gemeent e	Ideeën over ambt en rol vrouwen	(On)Bijbe ls	Discrepa ntie werk en kerk	Frustrati e	Gesprek over vrouw en ambt	Plek vrouw in de kerk	Positieve ervaringe n en eigen verantwo ordelijkh eid
Gemeent e staat aan de 'goede kant'						Neemt middenp ositie in.	Ongelijkw aardige positie vrouw	
Kerkenra ad gekozen. Daarom mandaat						Niet spreken geeft indruk dat het er niet toe doet.	Onversch illigheid anderen over plek van vrouw	
Mannelijk e overheers ing?							Positie vrouw houdt geïntervie wde bezig	
Meningen in kerk niet transpar ant							Vrouwen niet serieus genomen	
Na synode behoefte dat gemeente kleur bekend							Vrouwen praten niet mee over eigen positie	
Nieuwe leden vanwege vrouwens tandpunt								
Starheid in gemeente								
Veel verloop in gemeente is lastig								

Ervaring en discussie vrouw en ambt	Ervaring en gemeent e	Ideeën over ambt en rol vrouwen	(On)Bijbe ls	Discrepa ntie werk en kerk	Frustrati e	Gesprek over vrouw en ambt	Plek vrouw in de kerk	Positieve ervaringe n en eigen verantwo ordelijkh eid
Verschille nde meningen in gemeente								
Waarschij nlijk geen vrouwelijk e ambtsdra gers in gemeente								
Zwart-wit denken								

Coping

Vertrouwen op God en leven naar Zijn wil	Passie en houding	Wegcijferen van eigen belang	Coping vanuit het negatieve	Gesprek elders zoeken (of waarden)	Gebed	Synode	Niet ingedeeld	Hoe volhouden in gemeente?	Focussen op wat wel kan (buiten het ambt)	Erkenn ing
God staat daarboven	Moet ik daar zelf een rol in spelen	Vrede in gemeente belangrijker	Zoek het lekker uit	Berusting hoeft je niet stil te maken	Beschieden plek voor vrouwen en ambt in gebed	Synode wel / niet echt gevolgd	Ambt gaat niet over vrouwen	Verwachting dat dit nog wel verandert	Bijdragen op andere plekken	Erkenn ing van kwaliteiten en ervaring
Geestelijk goede houding	De kerkelijke manieren ik gewend	Gemeenschap moet iets voor elkaar overhebben	Het goede doen geen bevredigende positie	Gesprek is al een stap	Gebed (hoe bidden ze?)	Op synode worden vrouwen niet gehoord	Zoeken en kiezen wanneer gesprek	Volhouden vanwege geen goed alternatief	Niet ambtelijke positie geeft ruimte	
Kerkelijke frustratie geen negatieve invloed op geloof	Geen energie om de strijd aan te gaan	Rekening houden met gevoelens van anderen	Mensen zijn beperkt	Met vrienden kun je erover spreken	Gebed hiervoor is lastig	Synode niet uit leggen aan buiten wereld	Op tijd stoppen met het gesprek (om zuurheid te voorkomen)	Koester het goede uit de gemeente	Streeft niet zelf naar ambt	
	Geen verantwoordelijkheid in de kerk is prettig	Vrouwen ambt niet het belangrijkste	Verandering is spannend	Plek om te praten buiten gemeente	Sarah Coakley en gebed	Synode slecht getuigenis naar de wereld	Uiteindelijk wel bespreken	Passie is nodig voor beweging		
	Je kunt naar een andere kerk gaan	Andere dingen belangrijker dan eigen problemen		Steun	Voorne men om ervoor te bidden	Negativiteit over synode	Geïnterviewde zou graag input geven	Humor		

Vertrouwen op God en leven naar Zijn wil	Passie en houding	Wegcijferen van eigen belang	Coping vanuit het negatieve	Gesprek elders zoeken (of waarden)	Gebed	Synode	Niet ingedeeld	Hoe volhouden in gemeente?	Focussen op wat wel kan (buiten het ambt)	Erkenn ing
	Legt zich neer bij positie	Andere zaken veel belangrijker, oppassen dus.				Gevoelens van schaamte voor kerkverband	Eigen mening is er (maar misschien geen ruimte voor?)			
	Prettig om te consumeren in de kerk	Kerk is zoveel meer dan ambt.				Negatieve ervaringen synode				

Bijlage VI - Analytisch kader hoofdstuk 7

Copingsstrategie (Empirie)	Beschrijving vanuit interviews	Correspondentie met Coakley	Theologische interpretatie
1. Zwijgen / ondergeschiktheid	Vrouwen zwijgen uit loyaliteit, kiezen bewust voor rust, eenheid of vrede in de gemeente	Lijkt op ascese: vrijwillige beperking van expressie uit hogere motieven	Ascese als vorm van geestelijke zelfbeheersing; het verlangen wordt niet onderdrukt maar tijdelijk gericht en getemd.
2. Dienstbaarheid buiten het ambt	Vrouwen zoeken alternatieve manieren om hun gaven in te zetten (jeugdwerk, diaconaat)	Ascese en verlangen: verlangen wordt omgebogen naar andere vormen van dienstbaarheid	Vormen van 'omleiding' van het verlangen naar roeping; spiritualiteit wordt geuit in andere rollen.
3. Gebed als verwerking en overgave	Gebed wordt gebruikt om gevoelens van verdriet of frustratie te verwerken; overgave aan God	Gebed (contemplatief): gebed als ruimte waar het 'ik' wordt getransformeerd. De Geest bidt in ons.	Diepgaande vorm van ordening van verlangens. Gebed brengt afstemming tussen eigen verlangen en Gods verlangen
4. Hoop op verandering	Blijvende hoop op verandering in de kerk; soms stil, soms uitgesproken	Verlangen: naar gerechtigheid, gelijkwaardigheid, gemeenschap	Eschatologische spiritualiteit: het verlangen wordt levend gehouden in een spanningsveld tussen nu en nog niet
5. Innerlijke spanning / moeheid / opgeven	Sommige vrouwen raken geestelijk moe, haken af; Verlangen wordt weggedrukt of geblokkeerd	(Beperkte) afwezigheid van ordening; verlangen wordt ingeslikt of verwaarloosd, gebed of ascese ontbreken	Spirituele stagnatie of verdoving - mogelijk gevolg van structurele uitsluiting; roept pastorale en theologische vragen op.